111197

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН

1997 йил

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

7 ноябр, № 45 (3520)

ИНШО — ТАФАККУР МЕЗОНИ

«Иншо» сўзини ўқир экан, кўпчилик гап мактаб таълими ҳақида деб ўйлар. Йўқ, гап миллий тафаккур тарзимиз ҳақида.

Нутқни ёзма равишда баён этмоқ — иншо демакдир. Асли, бу ҳам нотиқлик санъатининг бир қирраси — санъат ичра санъатдир. Ёзма нутқ билан шуғулланмаган бирор нотиқни учратиш қийин. Зеро, нотиқларнинг ҳеч бири ёзма нутқини сайқал топтирмасдан чинакам санъаткор даражасига кўтарилмаган бўлса керак. Қадим-қадим замонлардан иншо санъатига жуда катта эътибор берилган. Энг оддий мактублардан тортиб, ҳикоя, қисса, роман, эпопея, ҳатто, мураккаб услубдаги илмий асарларгача — барча ижодий тафаккур маҳсулларининг онаси иншо санъатидир.

Ёзма нутқ билан оғзаки нутқ бир-бирига чамбарчас боғлиқ. Ёзма нутқ билан шуғулланмаган нотиқ нутқининг ривожи суст, сайқал топиши қийин кечади. Унинг, сўз бойлиги ва ифода имкониятлари чекланган бўлади. Иншо машқларида тобланмаган нутқнинг услуб ғализлиги, тафаккур даражаси саёзлиги, суръати секинлиги яққол сезилиб туради. Ёзма нутқ оғзаки нутқнинг равнақ топишига муҳим омил сифатида хизмат қилади. Айни пайтда, оғзаки нутқ ҳам ёзма нутқнинг ривожига ижобий таъсир этади. Нотиқнинг фикру ўйлари, қалб кечинмалари ёзма нутқ жараёнида роса ишланади, пишиб мумтоз даражага етади. Сўнг оғзаки нутқда жамол кўрсатади. Оғзаки нутқ ҳам ижод жараёни. Унда ҳам инсон фавқулодда ноёб фикр-ғояларни, бадиий ифодаларни кашф этади. Уларни сўзлаб юриб, пишитиб, сайқал топтиради ва қиёмини қуйма қилиб ёзма нутқида териб ёзади. Шунинг учун аввалдан мактабларда ёзма иш ва синовнинг асосий турларидан бири сифатида иншо жуда тўғри киритилган.

Умумтаълим мактабларида иншо ёздиришдан асосий мақсад ўқувчиларнинг саводхонлигини ошириш ва уларда билимларини умумлаштиришга кўникма ҳосил қилиш деб қараб келинади. Тўғри, лекин иншо машқларининг мақсад-моҳияти фақат шундангина иборат эмас. Бу вазифаларни диктант, баён сингари бошқа ёзма синов турлари ҳам бажариши мумкин. Иншонинг моҳияти кенгроқ.

Иншо синовлари, аввало, тафаккур машқларидир. Илк фикрлаш иншо машқларидан бошланади. Иншонинг дастлабки моҳияти муайян мавзу доирасида фикр юритиш, мавзу борлиқ — табиат ҳақидами, бирор адабий асар ёки қаҳрамон ёхуд манзара тўғрисидами, барибир, ўша ҳақда эркин фикрлаш ва бор таассуротларини изчил ифодалашдан иборат. Иншо соатлари илҳомбахш ижодий тафаккур соатларидир. Иншо ёзаётганда одам оғзаки гапираётгандагидан кўра сокин ва хотиржам бўлади. Бу унинг шошилмасдан, ҳаяжонланмасдан, чуқурроқ фикрлашига шароит яратиб беради. Оғзаки нутқ сўзлаганда ҳар қандай маҳоратли нотиқ ёзаётганидагидек хотиржамлик билан чуқур ўйлаб фикр юритолмайди. Ёзма нутқ билан муттасил шуғулланадиган нотиқ эса ўйлаб гапиришга одатланиб қолади. Узоқ машқлар натижасида, инсоннинг ёзма тафаккур тарзи билан оғзаки тафаккур тарзи мувофиқлашади.

Иншо ёздиришдан асосий мақсадлардан бири ўқувчиларни мустақил фикрлашга, фикрларини эркин, мантиқий изчилликда, чиройли, саводли тил ва услубда ифодалашга ўргатишдир. Машқлар мобайнида мана шу фазилатларни тарбиялаш орқали ёшларда ёзма иш услуби шакллантирилади. Бу услуб одамда умрбод сақланиб, такомиллашиб боради ва у келажакда қайси соҳа мутахассиси бўлиб етишишидан қатъи назар, нотиқ сифатида камол топади. Қайси нотиқда услуб ғализ, мантиқий тафаккур бўш, саводхонлик ночор, хуснихат чатоқ бўлса, билингки, у ёшлигида иншо машқларини қиёмига етказмаган. Иншо билан шуғулланган нотиқнинг фикри очилиб, тобора равшанлашиб боради. Услуби равонлашиб боради, бирор жойда қадалиб қолмайди. Иншода инсоннинг ишлаш услуби, характери, маънавий қиёфаси шаклланади ва яққол намоён бўлади.

Ҳозир иншо машқларига эътибор камайиб кетди. Иншо синовлари ўрнини тест синовлари эгаллади. Бундан нотиқлик санъати ютқазди. Ҳозир оддий ўқувчию талабадан тортиб раҳбарликка ўқиётган тингловчигача ёзма иш деса, зириллайди. Чунки уларда тайёргарлик — иншо машқлари етарли эмас. Уларнинг аксарияти жумла тузишни билмайди. Жумлалари мантиқан нотугал, мазмунан ғариб, услубан шаклу шамойили таҳрирталаб. Иншо машқини олган нотиқ учун жумла тузиш писанд эмас. Унинг жумлалари қуйилиб келади, сувдай равон оқади. У ёзганда илҳом билан завқланиб ёзади, унинг ёзганларини ўқийдиган киши ҳам ҳузур қилади. Ҳозирги талаба ва тингловчилардан ёзма иш олишга юрак бетламайди. Чунки уларни ўқиш ва текшириш машаққат. Иншо машқида тобланмаган, устоз кўрмаган бу ёшларнинг ёзма ишларида минг бир нуқсон мужассам.

Иншо ҳар бир инсон учун сўз — ифодалар жамғармасини пайдо қилиш ва йиққан сўзларини муомалага киритиш машқидир. Бизда пул муомаласи деган тушунча бор, у ҳақда кўп ўйлаймиз. Лекин, сўз муомаласи ҳақида ўйламаймиз. Аслида эса, пул ҳам, сўз ҳам бойлик. Пул — моддий бойлик, сўз эса, маънавий бойликдир. Маълумки, пул муомалага киритилмаса, кўпаймайди, қадрсизланади, жамғарма бойимайди. Сўз ҳам муомала билан тирик. Инсон сўз жамғармасини муомалага киритмас экан, у ўлиб, йўқ бўлиб кетишга маҳкум бойликдир. Аксинча, сўз бойлигини тинимсиз истифода этиш, иншо ва ижод машқи билан муттасил шуғулланиш фақат бир кишининг сўз жамғармасинигина эмас, балки, миллий тил хазинасини бойитадиган омилдир. Сўз муомалада ўз-ўзидан кўпаядиган, туғадиган товарга айланади. Ёзувчи ёзма машқларида сўзнинг янгидан-янги маъно ифодалаш имкониятларини излаб топади ва амалда қўллайди. Унинг услубида сўз ва ифода танқислиги умуман учрамайди. Оддий нотиқ бир сўзни доимо бир маънода қўлласа, ёзма машқи кучли бўлган нотиқ бир сўзни ўн хил маъно товланишларида қўллаши мумкин. Иншо машқида тобланган нотиқ гапираётган чоғида ифодаламоқчи бўлган фикрига сўз излаб, муносиб сўзни тополмай қийналмайди. Чунки ёзма машқлар мобайнида унинг хотираси айтилмоқчи фикр туғилиши билан, унинг ифодаси учун зарур сўзни дарҳол ва аниқ топиб беришга компютердек мослашган бўлади. Ҳатто, нутқ жараёнида бундай нотиқнинг хотирасида керакли сўзлар маънодошлар қатори билан автомат магазинидаги ўқлардек тайёр тизилиб туради. Нотиқ улардан энг муносибини яшин тезлигида танлаб

Давоми иккинчи бетда

Чўлпоннинг 100 йиллиги

МИРМУҲСИН,
Ўзбекистон халқ ёзувчиси

ЧЎЛПОН—ТОНГ ЮЛДУЗИ

Осмон тўла юлдузлар... Улар милтиллаб кўрингани билан ҳар бирининг ғоятда буюклиги Тангри таологa маълум, бутун мавжудотни ўзи яратган, ўзининг измидадир. Абдулҳамид Сулаймон ўғли Чўлпон гўзал водий фарзанди, асли Андижоннинг Қатортерак маҳалласида таваллуд топган, кейинчалик Тошкентга келиб, ўқиб, ижод этиб, адабиётимиз осмонида яркиради, Абдулла Қодирий, Фитрат, Таваллою Ғафур Ғулом, Уйғун, Усмон Носир, Миртемир, Шайхзодалар билан янги замон адабиётини бошлаб бердилар.

Тонг юлдузи Чўлпон дарҳақиқат ўз қалами ила янги адабиётнинг юлдузи бўлди, яратди, аммо шахсга сиғиниш қурбони бўлиб кетди. Минг тўққиз юз ўттиз олтинчи йилларда гарчи кучли таъқиб шоир Чўлпонга қарши авж олиб, вақтли матбуотда «буржуа миллатчи...», «йиғлоқи-пессимист шоир...» деган гаплар авж олиб турганига қарамай, унинг иродаси букилган, халқ дардидан ажралмаган бир даврда, бизлар бир тўда ёш толиби илм, ёш ҳаваскор қаламкашлар ҳурматли муаллимимиз Самад Аҳмадий бошчилигида ТошМИ касалхонасига, профессор Слоним клиникасига бориб, тўртта кулча, узуму олма, нок олиб, у ерда хаста ётган шоир Чўлпонни кўриб келган эдик. У зот билан бир муддат адабиёт ҳақида суҳбатлашиб, негадир руҳи пастроқ шоир мактаб талабалари даврасида хурсанд бўлиб чақнагани ҳамон ёдимда. Бир лаҳза бўлса ҳам қамалиш-таъқиб ваҳшатини унутгандек бўлган эди. Сочи қирилган, кўзойнакли, салмоқланиб гапирадиган шоир ўша йили «Соз» деган китоби нашр этилганини бизга маълум этиб, кўрсатди. Эски Жўвадаги китоб магазинида сотиларди. Унинг эл ичида машҳурлиги, тилдан тилга ўтиб тургани, тенги йўқ шоир экани... биз қаламкашлар орасида ҳам катта таъсир кучга эга эди. Менинг тоғам Собиржон Содиқов унинг ошноси экани, шеъриятга ишқибозлиги, ҳатто бир ўғлининг номини Чўлпон қўйгани ҳам халқ эътиқодидан дарак. Жияним Чўлпон ҳозир уста кулол ва рассомлар уюшмасининг аъзоси. Каминанинг Чўлпон ижодиётига қизиқиши, ижод йўлига киришимда бу буюк кимсанинг қалби ўша вақтдаги биз ёшларни оҳанрабодек тортгани сабабларидан бири бўлса керак.

Чўлпоннинг «Тонг сирлари», «Уйғониш» ва «Булоқлар» китоби ўзбек шеъриятида янги даврни бошлади, кейинчалик «Соз» китоби нашр этилди. «Булоқлар»даги «Шарқ учун», «Сезгилар», «Қор қўйнида лола»,»Севги», «Қора йўллар» бўлимлари ҳар бири ўзи бир китоб эди. Йигирманчи йиллар бошидаёқ Пушкин, Назрул Ислом, Муҳаммад Иқбол, Р. Тагор, Есенин шеърларидан қолишмасди, десам хато бўлмайди. Чўлпон Рабиндранат Тагор ва Эми Сяо шеърларини ўзбек тилига таржима этган. В. Шекспирнинг «Ҳамлет» фожиаси таржимасидаги «Ё ўлиш, ё қолиш» монологи унутилмас қадрдонимиз, буюк Аброр Ҳидоятов учун тўҳфа—зўр таржима этилган эди. Чўлпон қамалганидан кейин «Ҳамлет»нинг уч-тўрт янги таржималари пайдо бўлди, лекин ҳеч бири ҳам маҳорат юзасидан Чўлпон таржимасига етолмади. Чўлпон «Ҳамлет»ни ўз асаридек севиб, меъёрига етказиб таржима этган. «Дубровский», «Борис Годунов» песаларини, «Она» романларини ҳам аъло таржима этган...

«Кеча ва кундуз» Чўлпоннинг йирик насрий асаридир. Буюк шоир шахсга сиғиниш курбони бўлмаганида адабиётимизда унинг қаламига мансуб қанчадан-қанча романлар яратилган бўларди, буюк асарлар унинг жисми жонида тупроққа кетди.

Дунёга Бобур Мирзодек, Ал-Фарғонийдек Андижон, яъни гўзал водий шаҳарлари Хўқанду Наманган, Аҳсикенту Марғилон, Ўшу Чуст, Шаҳрихону ва бошқа гўзал шаҳарлар, Шоҳ Машрабу Муқимий, Фурқату Ҳамза, Завқию Чархий, Боқий домлаларни берди. Чўлпонни ҳам берди. Лекин ёш шоирга Тошкент оналик қилди, бу ерда у камол топди, дунёни, ҳақиқатни англади, аммо минг афсус, шахсга сиғиниш қурбони бўлди.

Чўлпоннинг «Кеча ва кундуз», А. Қодирийнинг «Ўтган кунлар», С. Айнийнинг «Қуллар», Уйғун ва И. Султоннинг «Алишер Навоий», Ғафур Ғуломнинг «Шум бола» — монументал асарларни асло унутмаслигимиз керак, улар давр синовларидан ўтган. Навоий «Хамса»си ва бошқа асарлар ҳам Абу Саид Султон, Ҳусайн Бойқаро ва бошқа султонлар давридан ўтганидек, Чўлпон ва унинг асарлари беғубор ўзбек осмонида ёруғ юлдуз монанд яркираб турибди, халқимизга ғуруру файз бахш этмоқда.

Буюк шоирни камситолмадилар, ўлдиролмадилар, у абадиятга кирди, у халқи билан бирга, адабиётимиз осмонида тонг юлдузидек яркираб турибди.

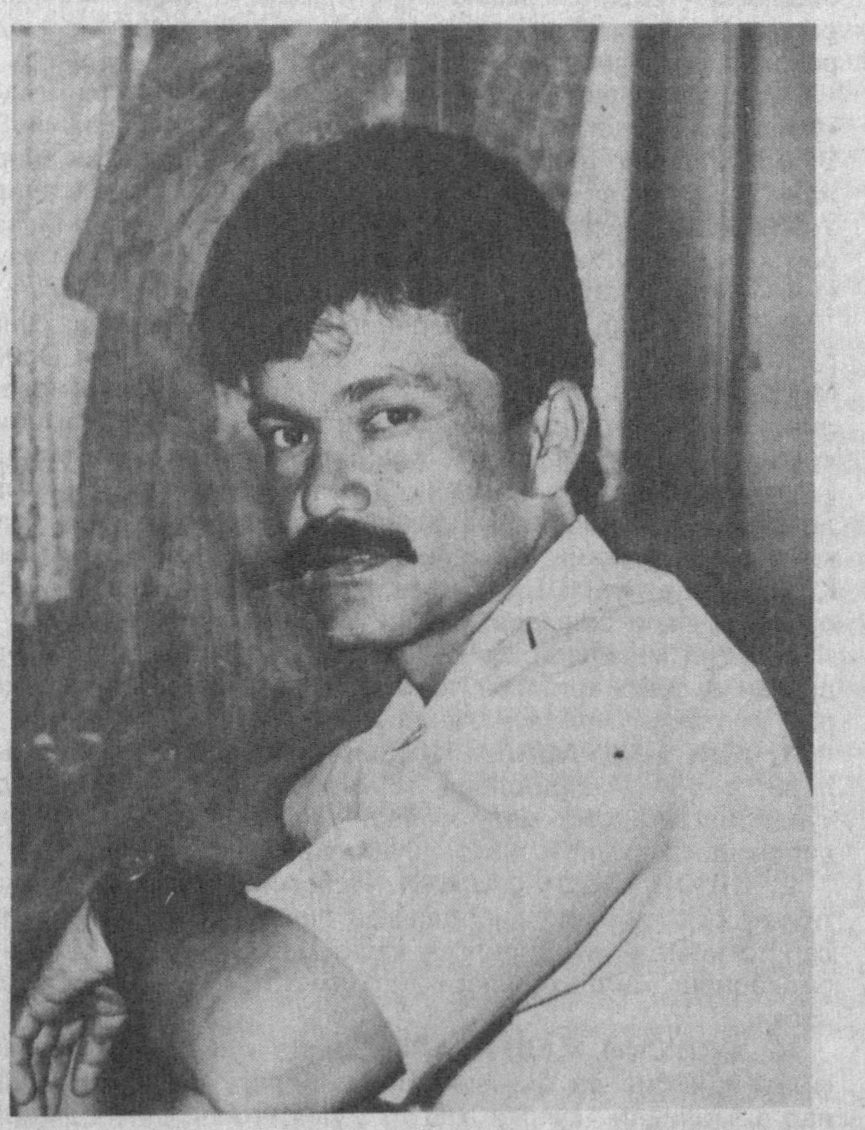

«Кўп гапиришни ёқтирмайман»

5-бет

ДИЛБАР НАВО КЕЗАДИ АНДИЖОН ТОМОНЛАРДА...

Бу йил андижонликларнинг чинакамига омади келди. Аниқроғи, самарали, машаққатли меҳнатлари натижаси ўлароқ қишлоқ хўжалигининг деярли барча соҳаларида режалар барвақт бажарилди, пахтадан, ғалладан мўл ҳосил етиштирилди. Айни кунларда вилоят деҳқонлари ерларни сифатли шудгорлаш, ўғитлаш, келгуси йил ҳосили учун замин ҳозирлаш билан банд.

Инсон, ҳаётининг барча соҳаларида бўлгани қатори, зироатчиликда ҳам илмий, ижодий изланиш бир зум бўлса-да тўхтамаслиги керак. Буни яхши англаган андижонликлар илғор тажрибаларни, замонавий технологияни бошқалардан кўра аввалроқ қўлладилар, мустақил хўжалик юритиш имкониятларидан унумли фойдалана билдилар.

Ҳар йилгидек, бу сафар ҳам вилоят аҳли йиғим-терим кунлари пахтакорларга мадад қўлларини чўзди. Пахтакорнинг йиллик даромади пахтадан келадиган фойдага бевосита боғлиқ эканлиги эндиликда ҳаммага ойдай равшан. Шундай экан, деҳқоннинг ўзи ҳам, ҳашарга чиқадиган теримчилар ҳам асосий эътиборни етиштирилган ҳосилни қисқа муддатларда йиғиб-териб олишга қаратдилар.

Ўтган ҳафтада «Ўзбекнаво» гастрол-концерт бирлашмасининг етакчи санъаткорларидан — Ўзбекистон халқ ҳофизи Ўлмас Саиджонов, хушовоз хонанда Марям Сатторова ҳамда Абдуҳошим Исмоилов, Ўткир Сиддиқов, устоз хонанда Комилжон Отаниёзов хотирасига бағишланган ёш ижрочиларнинг биринчи республика кўрик-танлови ғолиби Зарифжон Азизов ва бошқалар вилоятнинг Шаҳрихон, Қўрғонтепа, Улуғнор туманлари ҳамда Хонобод шаҳри меҳнаткашлари ҳузурида бўлиб, пахтакорларни янги-янги куй-қўшиқлари билан хушнуд этишди.

Ўз ахборотимиз

МАНЗИЛ САРИ

Мамлакатимиз пахтакорлари тобора манзил сари яқинлашиб бормоқда. Хоразм ва андижонликлардан сўнг Қашқадарё ва Самарқанд вилоятлари деҳқонлари ҳам йиллик режаларини уддаладилар. Республикамиз Президенти Ислом Каримов бу икки вилоят пахтакорларини зафар билан қутлади.

Республикамизда йиллик режаларини уддалаган туманлар, хўжаликлар сони ҳам тобора кўпайиб бормоқда. Наманган тумани шулар қаторидан жой олганига ўн кундан ошди. Туман пахтакорларининг бундай ютуққа эришувида «Ўзбекистон» ва «Олти қаҳрамон» жамоа хўжаликлари катта ҳисса қўшишди. Бу хўжаликларда ҳар гектар ерда 36—44 центнердан оқ олтин етиштирилди.

СУРАТЛАРДА: Наманган тумани пахтакорлари ҳаётидан лавҳалар. Турғунбой МАҲКАМОВ суратлари

МУХЛИСЛАР ҲУЗУРИДА

Ҳафталигимиз ижодий жамоаси шу кунларда жойларда газета ўқувчилари, муштарийлар билан жорий йилда амалга оширилган ишлар, келгуси йилнинг ижодий режалари тўғрисида қизиқарли учрашувлар ўтказмоқдалар. Ҳосил йиғим-теримини муваффақиятли якунлаётган Андижон вилоятининг Қўрғонтепа туманида бўлиб ўтган учрашувда газета бош муҳаррири Аҳмаджон Мелибоев йиғилганларга ҳафталик ижодкорларининг бундан буёнги режалари, оммавий ахборот воситалари олдида турган вазифалар тўғрисида батафсил сўзлаб берди.

Худди шундай учрашувлар қўшни Жалолобод шаҳрида, Сузоқ туманидаги 2-мактабда ҳам бўлиб ўтди. Учрашувга ташриф буюрган Ўзбекистон халқ ёзувчиси Одил Ёқубов, шоирлар Турсунбой Адашбоев, Ёқубжон Хўжамбердиев ўз мухлисларига ёзган янги асарларидан парчалар ўқиб бердилар.

Бундай учрашувлар Андижон шаҳри ва Шаҳрихон туманларида ҳам бўлиб ўтди. Уларда газетхонлар ҳафталик саҳифаларида эълон қилинаётган мақолалар, кўтарилаётган муаммолар юзасидан ўз фикр ва мулоҳазаларини билдирдилар. Ва, шу билан бирга, газеталар вилоятларга бироз кечикиб келаётганини ҳам эътироф этдилар.

Ўз ахборотимиз

ОНА ЮРТ СОҒИНЧИ

Инсон умрини оқар дарёга қиёслашади. Фақат шуниси борки, оққан дарё оқаверади, тиним билмайди. Инсон умри эса қайдадир тўхтаб ҳам қолиши мумкин. Қай нуқтасидадир сокинлашиши, қайдадир қайнаб-тошиши ҳам мумкин. Умрни яна йил фаслларига ҳам менгзашади. Фақат шуниси борки, йил фасллари қайта-қайта айланиб келаверади. Инсон умри фасллари эса... Йўқ инсон умрини ҳеч нарсага ўхшатиш мумкин эмас. Ҳар бир умр такрорланмас, ўзига хос ва шу билан бирга муқаддасдир. Яратган имкон берса, ҳар бир инсон умрининг шундай бир вақтига етиб келадики, шунда у тўхтаб, ортига ўгрилади, атрофига қарайди, ўзини-ўзи имтиҳон қилади.

Мусаввир Рустам Худойберганов ана шундай 50 ёш ҳаяжони, масъулиятини бошидан кечирмоқда. Ўзбекистон Бадиий академиясининг мўъжаз кўргазмалар залида асарлари намойиши тантанали суратда очилди. Табриклар, қутловлар, олқишлар санъаткор қадр-қиммати, обрў-эътиборидан дарак беради.

Давоми бешинчи бетда

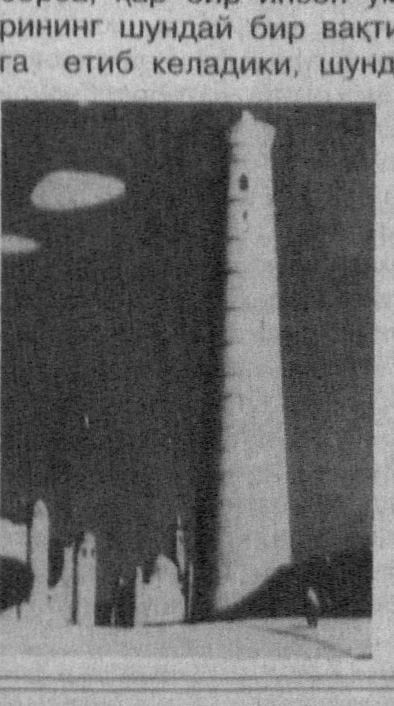

КУТУБХОНА—ЗИЁХОНА

Пойтахтимизнинг Сирғали туманидаги Жаҳон Обидова номидаги кутубхоналар тизимининг 6-кутубхонасида кўпгина ибратли тадбирлар ўтказиб турилади. Бу кутубхона қошида маҳаллалар хотин-қизларининг «Гулшан» клуби салкам 10 йилдан буён фаолият кўрсатмоқда. Клубга «Маданият» маҳалласи хотин-қизлар қўмитаси раиси Дилором Бекназарова раҳбарлик қилади.

Куни кеча ана шу кутубхонада Президент И. А. Каримовнинг «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари, тараққиёт кафолатлари» номли китоби бўйича китобхонлар конференцияси ўтказилди. Унда Тошкент Техника университетининг доценти Мухтор Бўрихўжаев, тарих ўқитувчилари Муяссархон Солиева, Наимахон Рашидова, Марказий кутубхона услубиётчилари Ирина Розинова, Нигора Орифжонова сўзга чиқиб, китоб юзасидан ўз фикр-мулоҳазалари билан ўртоқлашдилар. Шунингдек, китобхонларнинг саволларига батафсил жавоб қайтардилар.

Китобхонлар учун «Ўзбекистон — Ватаним маним», «Президент қарорлари амалда», «Жасоратли шоир Чўлпон», «Машҳур ҳикоянавис Абдулла Қаҳҳор» деб номланган кўргазмалар ташкил қилинди. Шунингдек, яқинда ўтказилган Бухоронинг 2500 йиллигига бағишланган оғзаки журнал ҳам китобхонларда катта таассурот қолдирди.

Мукаррамхон ФОЗИЛОВА,
кутубхона мудираси

Маданиятимиз, тарихимиз — бизнинг энг катта, кўз қорачиғидек асрайдиган бойлигимиз. Улар ҳеч қачон эскирмайди, инқирозга юз тутмайди, яроқсиз ҳолга келмайди. Улар одамни, жамиятни маънан ёшартириб турадиган бебаҳо неъматдир...

И. А. КАРИМОВ

ТАРИХ ВА ТАҚДИР

«ИМЛА»ДАН «ШЎРАВИЙ»ГАЧА

Тарихий манбаларга қараганда, Бухоро мадрасаларининг илдизлари X асрга бориб тақалади. Унга қадар эса, мусулмон Шарқининг маълум ва машҳур йирик шаҳарларида бўлгани каби бу ердаги масжидларда ҳам зиёлилар томонидан фиқҳ ва бошқа масалалар бўйича маърузалар, яъни «имла»лар ўқилган. Кейинроқ кундалик турмушга машғулотлар тузилишидаги ўзгаришларга дахлдор тушунтириш атамаси — «тадрис» кириб келади. У турли баҳс ва тортишувларга бой бўлгани, қолаверса, йирик олимларнинг маърузаларини тинглаш ҳамда мунозараларда қатнашиш иштиёқида кўплаб жойлардан илм ташналари кела бошлагани туфайли масжидлар уларни ўз бағрига сиғдиролмай қолади. Натижада махсус илм даргоҳлари — мадрасалар очиш зарурати туғилади.

«Мадраса» арабча сўз бўлиб, ўзбек тилида «билимгоҳ», «ўқиш жойи» деган маъноларни англатади. Академик В. В. Бартолднинг аниқлашича, Бухородаги «Мадрасаи Форжак» манбаларда қайд этилган энг биринчи мадрасадир. У 937 йили шаҳарда содир бўлган ёнғиндан жиддий зарар кўради. Бу ҳақда Абу Бакр Муҳаммад Наршахий ўзининг «Бухоро тарихи» асарида алоҳида қайд этиб ўтган.

В. В. Бартолд мадрасаларнинг дастлаб Бухорода, сўнгра мусулмон дунёсининг Эрон, Ироқ, Сурия, Кичик Осиё, Миср ва бошқа ўлкаларда пайдо бўлиши сабабини ислом дини айнан шу заминда зардуштийлик ва буддизмнинг кучли таъсирига тўқнаш келгани, диний ғоялар ўртасидаги кучли рақобат исломни тарғиб қилувчи малакали даъватчиларни тайёрловчи олий мактабларга эҳтиёжни кучайтириб юборгани билан изоҳлайди. Бу фикрни А. Мец, К. Е. Бендриков, Ш. Исмоилов, Р. Шамсутдинов, Б. Расулов сингари олимлар ҳам тасдиқлайдилар.

Тарихий маълумотлар Бухоро мадрасалари уларни қурдирган ва маблағ билан таъминлаб турган кишиларга қараб уч тоифага ажратилганидан далолат беради:

1. ХОН МАДРАСАЛАРИ. Хонлар, уларнинг оила аъзолари, сарой амалдорлари томонидан асосан пойтахтда қурдирилган йирик мадрасалар. Уларнинг вақф мулки ва даромади катталиги боис талабалари ҳам кўп бўлган.

2. ЭШОН МАДРАСАЛАРИ. Исломий тасаввуф тариқатининг раҳнамолари ҳисобланган эшонлар, пирлар, шайхлар томонидан қурдирилган катта мадрасалар бўлиб, муридларнинг хайр-эҳсонлари ва меҳнати эвазига қад ростлаган.

3. ХУСУСИЙ МАДРАСАЛАР. Улар кўпчиликни ташкил қилувчи йирик ер эгалари, савдогарлар, бадавлат кишилар томонидан, кўпроқ ҳашар йўли билан савоб ва обрў орттириш ёки яхши ном қолдириш мақсадида барпо этилган.

Мадрасаларга одатда асосчиларининг номлари берилган. Баъзилари жойлашган қишлоғи номи билан аталган. Аксарияти чорсу шаклида бўлиб, теварак-атрофи девор билан ўралган. Ҳужраларида талабалар, айрим ҳолларда мударрис ва мутаваллилар истиқомат қилишган. Бундан ташқари, иморат таркибида бир ёки бир неча дарсхона, кутубхона, масжид, таҳоратхона, ҳатто баъзиларининг ташқарисида ҳаммом ҳам бўлган. Олд ўриндаги икки бурчагида, баъзиларининг тўртала бурчагида ҳам кичик гумбазлар қад кўтариб турган мадрасаларда баланд миноралар қурилган.

Мадрасалар бошқа иншоотлардан ўз жозибадорлиги билан ажралиб туриши учун деворлари ва пештоқлари нақшлар, кошинлар воситасида безатилган. Қуръони Карим оятлари араб ёзувидан моҳирона фойдаланилган ҳолда кўчириб ёзилган. Бинонинг барча эшик ва деразалари ҳовли ичкарисига қаратиб ўрнатилган. Ташқарига фақат дарвозахона орқали чиқилган. Бу талабаларнинг чалғимай, самарали таълим-тарбия олишларини ва илм-фан билан шуғулланишларини таъминлаш мақсадида қилинган бўлиши мумкин.

Тарихчи Наршахийнинг ёзишича, Бухоро илк мадрасалар пайдо бўлган Сомонийлар ҳукмронлиги даврида Ислом динининг, яъни ўз замонаси энг илғор илмининг «қибласи»га айланган. Бу даврда шаҳарда дунёвий билимлар юксак даражада тараққий этган. Негаки, мадрасаларда сабоқ мусулмон дунёси учун халқаро тил ҳисобланган араб тилида олиб борилган, шу боис бу ерда энг илғор зиёлилар тўпланишган. Сомонийлар бутун Шарқдаги тенгсиз ўнта кутубхонадан иккитасига эга бўлишган. Уларнинг эшиклари илм толиблари учун ҳамиша очиқ турган. Ҳукмдорлар илм-фан тараққиёти учун зарур шароитларни яратиб беришган.

Ўша давр мадрасаларида фанларни ўқитиш хусусий дарс ўтиш кўринишида бўлган. Ўз замонасининг йирик олимлари, жумладан, Ибн Сино ҳам, ёшларга сабоқ бериш учун вақт ажратганлар. Ўша замонлардаёқ фанларни ўқитишни касб қилиб олган кишилар бўлган. Носир Хисравнинг ёзишича, бир ўқитувчи билан суҳбатлашганда, у ўзини Ибн Синонинг шогирди деб таништирган. Бу ўқитувчининг анчагина шогирдлари бўлиб, айримлари Эвклидни ўқиган, аниқроғи, геометрия билан шуғулланганлар, бошқалари тиббий китобларни ёхуд алжабрни ўрганганлар.

Бухоро мадрасаларида таҳсил кўрган талабалар орасидан жаҳон фани ва маданияти ривожига муносиб улуш қўшган, ўлмас асарлари билан юртимиз номини буюкликка кўтарган алломалар етишиб чиққанлар. «Ҳадис илмининг амири» Имом Исмоил ал-Бухорий, Аристотелдан кейинги «Иккинчи муаллим» деб тан олинган файласуф Абу Наср Форобий, жаҳон тиб илмининг асосчиси сифатида эътироф этилган қомусий олим Абу Али ибн Сино ана шундай улуғ зотлар жумласидандирлар.

Марказий Осиё мўғул истилочилари томонидан босиб олингач, Бухоро мадрасалари маълум муддат таназзулга учрайди. Уларнинг мавқеи бобокалонимиз Амир Темур даврида яна қайтадан тикланади. Ҳ. Вамберининг таъкидлашича, «Қудратли Темур давлати даврида жуда кўплаб мадрасалар таъсис этилди, улар хайр-саховат туфайли кенг миқёсда тараққий этди». Соҳибқироннинг: «Мусулмонларга диний масалалардан таълим бериб, шариат аҳкомлари ва ислом дини илмлари: тасниф, ҳадис, фиқҳдан дарс берсинлар, деб ҳар шаҳарга олимлар ва мударрислар тайин қилдим» деган сўзлари, унинг ўз салтанатида ҳуқуқий-демократик давлат қуришга интилганлигига яққол исботдир. Бу саъй-ҳаракатлар Бухоро мадрасалари ўқув дастурида ҳуқуқий фанларни ўқитишга эътибор кучайишига олиб келди.

Маърифатпарвар ҳукмдор ва олим Мирзо Улуғбек салтанатни бошқарган йилларда Моварооуннаҳрда илмий соҳада катта ютуқларга эришилди. Бу маънавий юксалишдан Бухоро ҳам бебаҳра қолмади. Улуғбек Самарқанд билан бир қаторда Бухоро ва Ғиждувонда мадрасалар қурдирди. Унинг Бухорода барпо этган мадрасаси 80 ҳужрадан иборат бўлиб, ўқувчи-талабалар йилига 312 тилло вазифа (стипендия) билан таъминланганлар.

Темурийлардан сўнг Мовароуннаҳр ҳукмронлигини қўлга киритган Шайбонийхон ҳам Бухоро, Самарқанд ва Тошкентда янги масжид-мадрасалар бунёд этишга жиддий эътибор берган. Чунончи, Бухорода Кўкалдош, Мир Араб, Машраб, Абдуллахон мадрасаларини қурдирган. Бу янглиғ мадрасалар бир томондан жаҳон меъморчилигининг ноёб намуналари бўлса, иккинчи томондан олий таълим марказлари ҳисобланган. Талабаларга барча зарур шароитлар яратиб берилган. То амирлик тугатилгунга қадар табиий фанларга нисбатан ижтимоий фанларни, асосан фиқҳ ва фалсафани ўқитиш устунлик қилган. Бу хусусият, айниқса, Амир Ҳайдар ҳукмронлиги даврида (1800—1827 йиллар) яққол кўзга ташланган. Мадрасалардаги маърифий ишларнинг бошида шахсан амирнинг ўзи турган. Пойтахтда бўлган кунлари уламоларни йиғиб, илмий суҳбатлар уюштирган. Талабалар гуруҳ-гуруҳ бўлиб Аркка чиқиб, ундан сабоқ олганлар. Бу ҳақдаги овозалар бутун чор-атрофга тарқалиб, илм толиблари Бухорога оқиб кела бошлашган.

Мухтасар қилиб айтганда, Шайбонийгача бўлган давр мобайнида ҳам амалий, ҳам ижтимоий фанлар тараққиётига баробар имкониятлар яратилган. XVII асрдан XIX асргача эса ижтимоий соҳага устуворлик берилиб, табиий-амалий фанларни ўқитиш иккинчи ўринга тушиб қолган. Бухоро мадрасалари зиёлилари бу борада йўл қўйилган хатоларни мусулмон шарқида биринчилардан бўлиб англадилар. Шу боис XIX аср бошларидаёқ мадраса таълимини исломга кейинчалик кириб қолган ортиқча бидъатлардан тозалаш, дастлабки ҳолига қайтариш ғояси билан чиқдилар. Ислоҳотчилик ҳаракатининг асосчиси мадраса мударриси, исломшунос олим Абу Носир ал-Курсавий бўлди. У ва унинг издошлари ислом динига кейинчалик кириб қолган мистик шаклларга қарши чиқиб, мадраса-мактабларда «усули жадид»ни жорий этишга интилдилар. Масалан, ислоҳотчи Маржонийнинг дастурида Қуръондаги ҳар қандай диний масалани кишилар тушунган ҳолда ўзлари эркин фикр юритиш орқали ўзлаштиришлари жоизлиги, бировнинг бировга кўр-кўрона эргашишини қатъиян ман қилиш, мадрасаларда ўқитиладиган айрим ортиқча ҳошия ва шарҳларни дарс жадвалларидан олиб ташлаб, Қуръони Карим, Ҳадиси шариф ва уларнинг таржималарини ҳамда ислом тарихини ўқитиш, арифметика, тарих, жўғрофия, табобат, ҳандаса, мантиқ, фалсафа ва бошқа дунёвий фанлардан бериладиган сабоқларни кенгайтириш, мусулмончиликни пайғамбар давридаги қадимги ислом маданиятига қайтариш кўзда тутилган эди. Аммо қадимий услубда ўқитиш тарафдорлари ҳамда уларнинг таъсири остида бўлган Бухоро амири бундай ислоҳотчилик ғояларининг кенг тарқалишига ва амалиётда қўлланилишига имкон бермадилар. Шунга қарамай, бошланган ҳаракат изсиз кетмади. XIX асрнинг 50—60-йилларида Аҳмад Дониш, Мулла Каромат Дилкаш, Муҳаммад Солиҳ, Мулла Искандар, Қорикамол, Мирза Зуҳар, Мулла Абдулло, Шамсуддин Шоҳий, Музтариб, Мир Отахон каби илғор зиёлилар ислоҳотчилик ғояларини халқ орасида тарғиб-ташвиқ қилдилар. Бу қарашлар Аҳмад Донишнинг «Наводир-ул вақоъе» («Нодир воқеалар») асарида ўз аксини топди.

XIX аср охири ва XX аср бошларида Бухорода фаолият кўрсатган жадидлар — Файзулла Хўжаев, Садриддин Айний, Абдурауф Фитрат, Абдувоҳид Бурҳон ўғли, Усмонхўжа ўғли Жўрабой кабилар ўзларидан олдинги ислоҳотчилар ғояларини тарғиб қилибгина қолмай, амалиётда қўллашга ҳам ҳаракат қилдилар. Уларнинг интилишлари Бухорода шўролар ҳукумати ўрнатилгунга қадар давом этди. Тарихий манбаларнинг гувоҳлик беришича, давлат тўнтириши арафасида ҳам Бухорода янги мадрасалар бино этишга, уларда таълим олувчиларни моддий жиҳатдан таъминлашга алоҳида эътибор қаратилган. Буни амир Саид Олимхон ёзиб қолдирган хотиралардан ҳам билса бўлади. Унда жумладан шундай дейилади:

«Бухоро минорасининг пастки қисмида, бозорнинг ички томонида ўз номимдан Дорул-улум — Билим уйи бўлган бир мадраса қурдирдим, ҳар хил илмлардан дарс берувчи муаллимлар тайин этдим. Мазкур мадрасада истиқомат қиладиган талабаларнинг сарф-харажатлари, маоши ва кийим-кечаги ҳам ўз тарафимдан белгиланиб, унга бир нафар нозир тайин этдим. Уларнинг емак-ичмак, маош ва кийим-кечакларини муайян бир вақтда етказдирардим».

1841 йилда Бухорода бўлган рус шарқшуноси Н. Ханиковнинг айтишига қараганда, Бухорода 60 та мадраса фаолият кўрсатган. Уларда 9 мингдан 10 минггача талаба ўқиган. А. Фитрат эса XX аср бошларида икки юзга яқин мадраса бўлганини таъкидлайди. Улар ўз вақф мулки билан таъминланишига кўра олий, ўрта ва ибтидоий тоифага ажратилган. Олий тоифадаги мадрасалар 34 та бўлиб, умумий вақф мулки миқдори 2.815.000 тангани ташкил қилган. Ўрта тоифадаги мадрасалар 39 та, жами вақф мулки миқдори 961.000 танга бўлган. Ибтидоий тоифага мансуб мадрасалар эса юздан ортиб, умумий вақф мулки миқдори 500.000 тангага етган.

XX аср бошларида Бухоро мадрасаларида ўқувчи талабаларга қандай имкониятлар яратиб берилгани А. Фитратнинг «Ҳинд сайёҳи қиссаси»да келтирилган, Кўкалдош мадрасасига тааллуқли қуйидаги маълумотларда ўз ифодасини топган:

«Кўкалдош мадрасасининг бир юз қирқ ҳужраси бор. Дарсхона, кутубхона, умумий таомхонаси ҳам мавжуд. Йиллик вақф даромадининг миқдори бир юз эллик минг танга бўлиб, ҳар йили минг тангаси кутубхонага берилади. Йигирма тўрт минг тангани мударрислар оладилар. Қолган қисми эса имом, сўфи, фаррош, мешкоб, сартарош ва ҳужраларда эгалари ўртасида тақсимланади».

Юқорида келтирилган далил-исботлардан кўриниб турибдики, Бухоро мадрасалари асрлар оша илм-маърифат масканн вазифасини ўтаган, инсоният тараққиёти учун хизмат қилиб келган. Бироқ амирликда собиқ шўро ҳукумати қарор топгач, бу зиё масканлари ўзида мужассамлашган барча миллий ва умуминсоний қадриятлар мажмуи билан биргаликда «эскилик сарқити» сифатида тугатилди. Бизнингча, жумҳуриятимиз мустақиллик йўлидан дадил бораётган бугунги кунларда Бухоро мадрасалари тарихини чуқур ўрганиш, уларнинг ижобий жиҳатларини замонавий таълим-тарбия тизимига тадбиқ этиш фойдадан холи бўлмайди.

Гулнор ал-ФАРҒОНИЙ,
ЎзФА Тарих институти кичик илмий ходими

Боши биринчи бетда

ИНШО — ТАФАККУР МЕЗОНИ

ишлатади. Ёзма малакаси бўлмаган нотиқнинг эса сўз жамғармаси камбағал, хотираси паришон бўлади. У сўзлаётганда керакли сўзни тополмай қийналади. Чунки мия, хотира шунга мослашмаган. Керакли сўзни нутқ жараёнида излаш бефойда. Бефойдагина эмас, бундай уриниш нотиққа ҳам, нутққа ҳам, тингловчиларга ҳам зарар келтиради. Нотиқ шошилинч изланаркан, ҳаяжонланади, довдирайди. «Ҳалиги», «Ҳалигини сингари», «нима эди?», «нима десам экан?», «демоқчиманки», «...э-э-э», «...э-э-э» каби нутқий ортиқчаликлар шундан келиб чиқади. Нутқнинг сифати бузилади, таъсирчанлиги пасаяди, нотиқнинг обрўйи тушади, тингловчилар аудиторияси совийди. Бундай нотиқ кўпинча фикрига, маъно, мазмун айнан мос бўлмаган сўз-ифодани таваккалига ишлатиб юборади. Натижада, нутқ мавҳум чиқади, ахборот аниқлиги йўқолади, нотиқ тингловчиларни ишонтиролмайди. Чунки унинг ўзи ҳам фикрини аниқ ифодалаётганига ишонмайди. Нотиқлик маҳорати — маъно ифодалашда нишонга бехато уриш санъати. Фикрга мос ифодани ўз вақтида топиб қўлламаган нотиқ мўлжалдан, албатта, адашади.

Нотиқлик санъати ҳам нафис санъат турларига киради. Нафис нотиқлик санъатини иншо машқлари тарбиялайди. Ёзиш мобайнида сўз, ифодаларнинг нафисдан-да нафис муқобиллари танланади. Ёзиш маҳоратини эгаллаган нотиқлар нутқида чапани сўзлар, маънавий зуғум ва зўравонлик тамойиллари асло учрамайди. Бундай нотиқларнинг нутқи ўзининг нафосати билан тингловчиларни ром этади. Моҳир нотиқ сўзининг таъсир кучи ҳар қандай дўқ-пўписа оҳангларидан ўткирроқ бўлади.

Нутқдаги мантиқий изчиллик ҳам иншо машқлари самарасидир. Иншо машқларида маҳорат қозонмаган нотиқ қаердан кириб, қаердан чиқишини билмайди. Унинг нутқи пароканда бўлади. Гарчи у сўзамол бўлсин, ўзига хос фикрлайдиган бўлсин, ахборот ва маълумотларга бой бўлсин, иншо санъатидаги мантиқий изчиллик қоидасига риоя қилмас экан, нутқи пала-партиш чиқади. Фикр ва ахборотларнинг бири ашриқдан келса, бири машриқдан келади. Сўз, ифодалари ҳам бир-бирига қовушмай, пойинтар-сойинтар бўлади. Мантиқий изчиллик тарбияси миллий тафаккур тарзини шакллантиради. Миллий тафаккур тарзимиз эса минг йиллик иншо санъати, нутқ одоби қонун-қоидаларига таянади.

Умумлаштириш нодир қобилиятдир. Бундай қобилиятни ҳамма ҳам ўзида шакллантира олмайди. Ҳатто, кўпчилик илм заҳматкашлари, ақлий салоҳият соҳиблари илмий ҳақиқатларни эринмасдан, синчковлик билан излайдилар, ҳайратомуз далиллар, маълумотларни аниқлайдилар, йиғадилар, қилни қирқ ёрадилар, лекин улар асосида кашфиётлар яратишга, умумлашма-хулосалар чиқаришга, қонуниятлар кашф этишга келганда, дар қоладилар. Улар таҳлил этадилар, аммо тадқиқ этолмайдилар. Улар олим, санъаткор бўлиб етишадилар, фанга адабиёт ва санъатга, жамиятга, шубҳасиз, катта фойда етказадилар. Аммо, аллома, кашфиётчи мутафаккир даражасига кўтарила олмайдилар. Албатта, бундай истеъдод ҳар кимга ҳам насиб этавермайди. Лекин инсонда умумлаштириш қобилияти нишоналари бўлса, уни ёшликдан тарбиялаб такомилига етказувчи омил иншо санъатидир.

Инсондаги саводхонликни узлуксиз назорат қилувчи ва тобора камол топтирувчи восита ҳам иншо, яъни ёзув машқларидир. Киши ҳар куни ёзар экан, табиий равишда, тил, имло, мантиқ қонун-қоидаларига, ахборот ва маълумот янгилиги ҳамда аниқлигига, шунингдек, кенг маънодаги саводхонликнинг бошқа шарт-шароитларига ҳар куни дуч келади. Ўз-ўзидан уларни тартибга солиб боради. Мунтасил ёзув ишлари жараёнида ўз саводсизлигини бутунлай тугатади.

Ўзбек тилига давлат тили мақоми берилганидан кейин рус мактабларида ўқиган фуқаролар ўзбек тилида иш юритишларига, шу тилда нутқ сўзлашларига тўғри келмоқда. Уларда русча фикрлаш малакаси шаклланиб қолган. Шунинг оқибатида, улар русча фикрлаб, ўзбекча гапиришга ҳаракат қиладилар. Нутқ ва тафаккур бир-бирига мувофиқ шаклланади. Инсоннинг тафаккур тарзи нутқда ва ёзувда реаллашади, моддийлашади. Русча тафаккур тарзи билан ўзбекча нутқ сўзлаш жуда қийин. Нотиқ ўз фикрини ифодалай олмай қийналади. Кутилган мақсадига эришолмайди. Иншога эътибор ҳозиргидек бўлса, рус мактабларида ўқиётган ёшлар келажакда шу кўйга тушади. Иншо машқлари кўпроқ шу тоифадаги фуқароларга зарур. Чунки, иншо миллий тафаккур тарзини тарбиялайди. Русийзабон фуқаролар ўзларида миллий тафаккур тарзини шакллантирмай туриб, ўзбек тилида иш юритишлари ва равон нутқ сўзлашлари қийин. Ўзга миллат вакили воқеликни ўзбекнинг тафаккур тарзи билан идрок этиб, ўзбекнинг кўзи билан кўра олгандагина, у чинакамига ўзбекча фикр юритиб, ўзбекча сўзлай бошлайди. Шунинг учун уларнинг таҳсилларида иншо машқлари ва синовларига катта эътибор берилиши керак. Бу уларда ўзбек тили билими ва малакасини эгаллашгина эмас, балки миллий тафаккур тарзи, маънавият ва маданият, ҳиссий ва руҳий оламни шакллантириш омили бўлади.

Жамоатчиликда иншо фақат тил ва адабиёт фанларига тааллуқли, деган янглиш тушунча мавжуд. Аслида, бу ижодий, фикрий, ақлий, маънавий камолотга тааллуқли ижтимоий муаммодир. Ўша тушунчадан келиб чиқиб, иншо машқлари синовлари фақат она тили ва адабиёт дарсларида ўтказилади. Олий ўқув юртларига кириш учун ҳам иншо имтиҳони она тили ва адабиёт фанларидан қабул қилинарди. Эндиликда, тест ва рейтинг тизимига ўтилганидан кейин, умумтаълим мактабларида иншога эътибор пасайди, олий ўқув юртларида эса иншо бўйича кириш имтиҳонлари олинмай қўйилди. Хўш, келажакда нима бўлади? Истеъдодларни қандай аниқлаймиз ва камол топтирамиз? Тўғри, ўқишга кириш осон бўлиб қолди. Бола тест саволларига жавобларни билса бўлди, ўқишга кириб кетяпти. Лекин, алданмаяпмизми? У ҳақиқий истеъдодми, билимдонми? Тест саволларига жавоблар жуда чегараланган ва механик равишда ўзлаштирилса бўладиган билим эмасми? Дарвоқе, баъзи ёшлар тест саволларига жавобларни ёдлаб олиб ҳам, тест имтиҳонларидан яхши ўтиб, ўқишга кириб кетяпти-ку! Шартнома тизими пул билан ўқишга киришни қонунийлаштириб қўймадими? Шартнома асосида тест синовларидан паст балл олган бола ўқишга кириб, шартномасиз ундан икки баробар юқори натижага эришган ҳақиқий истеъдод соҳиби қайтиб кетмаяптими? Бироорта синов иншонинг ўрнини боса олмайди. Иншо имтиҳонлари аниқлаб берадиган кўрсатгичлар барча соҳа мутахассислари учун зарурдир. Барча касблар ўз эгасидан ҳассос инсоний қалб ва теран тафаккур билан фаолият кўрсатишни талаб қилади. Бўлғуси мутахассис қиёфасидаги бу нозик қирраларни очиб берувчи асосий мезон эса иншо санъатидир.

Юқоридаги мушоҳадалардан келиб чиқиб, умумтаълим мактаблари таҳсилида, лицейларда, ўрта-махсус таълим тизимида иншо ва умуман, ёзма ишларга эътиборни кучайтириш; синфдан-синфга кўчиш, битириш имтиҳонлари таркибида иншони сақлаш ва олий ўқув юртларига қабул имтиҳонларида иншо бўйича алоҳида имтиҳон киритишни; шунингдек, янгиланган таълим асосида, фақат она тили ва адабиёти эмас, тарих, маънавият ҳамда бошқа соҳалар бўйича иншо синовлари ва машқлари методикасини ишлаб чиқишни таклиф этамиз.

Нусратулло Атоулло ўғли ЖУМАХЎЖА

Мутолаа

ҲУҚУҚИЙ АТАМАЛАРГА ТИШИМИЗ ЎТАДИМИ?

ИНСОН, АХЛОҚ ВА ҚОНУН

Бугунги кунда Ўзбекистонда ҳуқуқий давлат қуришнинг барча тамойиллари ривожланмоқда. Шу мақсадда бир қатор қонунлар қабул қилинмоқда. Уларда давлатнинг ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий асослари кўрсатилган бўлиб, фуқаро ва ташкилотларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари ўз ифодасини топмоқда. Уларда давлатнинг ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий асослари, фуқаро ва ташкилотнинг ҳуқуқ ва эркинликлари кўрсатилган.

Шу ўринда ҳақли бир савол туғилиши табиий: хўш, катта меҳнатлар эвазига яратилаётган қонуний ҳужжатларимиз ҳаммага бирдай тушунарлими? Уларда қўлланган ҳуқуқий атамаларни қонуншунослар қатори фуқаролар ҳам осонликча англай оладиларми? Лўндароқ қилиб айтганда, қонунлар ким учун ёзилади — фақат ҳуқуқ идораларида ишлайдиганлар учунми ёки оддий халқ учун ҳамми?

Бизнингча, қонун амалиётда тўғри қўлланиши учун у аввало оддий фуқароларга тушунарли тилда ёзилмоғи лозим. Афсуски, ҳуқуқий атамаларнинг ҳаммаси ҳам бу талабга тўла жавоб бермайди. Бунинг маълум сабаблари бор. Биринчидан, 70 йил давомида ҳуқуқий атамалар фақат рус тилида қўлланилиб келди, қонунларни ўзбек тилида яратишга эҳтиёж ҳам сезилмади. Иккинчидан, баъзи атамаларни номланиши бўйича ҳуқуқшунослар ҳамон қатъий бир тўхтамга келганларича йўқ. Аксарият ҳолларда эса рус тилининг таъсир кучи сезилмоқда.

Бу камчиликни тузатишнинг энг мақбул йўли тушунилиши қийин бўлган атамаларнинг муқобилларини ўзбек тилининг ички имкониятларидан қидирмоқдан иборатдир. Масалан, рус тилидан ўзбек тилига кирган қуйидаги ҳуқуқий атамаларни бир неча хил изоҳлаш мумкин: коллегия — ҳайъат, маслаҳатчилар, авария — фалокат, шикаст, ҳалокат, беззаконие — қонунга риоя қилмаслик, қонунга хилоф ҳаракат ва ҳоказо.

Бироқ кўпинча русча ҳуқуқий атамаларнинг изоҳини беришда чалкашликларга ва ноаниқликларга йўл қўйилмоқда. Чунончи, «Юридик атамалар ва иборалар луғати» (Тошкент, «Адолат» нашриёти, 1993 йил)да шундай атамалар борки, уларни кўриб ҳайратдан ёқа ушлайсиз. Фикримизнинг исботи учун бир неча мисол келтирамиз. Луғатда «акцизный сбор» — «эгри солиқ йиғими», «ветеран труда» — «меҳнат кайвонийси», «ветеринар» — «байтар», «суд присяжных» — «присяжнийлар (қасамхўрлар) суди» деб берилган. Бу ўринда «қасамхўр», «кайвоний», «байтар», «эгри солиқ» атамаларининг маъносини тушуниш ниҳоятда мушкул. Ҳолбуки, бизнингча, «присяжний» сўзи суд жараёнида ҳимоячилик ишига қасамёд билан киритилган шахслар маъносини англатиши керак. Лекин луғатда у «қасамхўрлар қасамёди» деб талқин этилган. Бу нотўғри. Чунки «қасамхўр» сўзи салбий маънога эга. «Ўзбек тилининг изоҳли луғати»да у бўлар-бўлмасга қасам ичаверадиган, қасам ичиб ундан қайтаверадиган, қасамининг бурди йўқ инсонга нисбатан ишлатилиши айтилган. Шу нуқтаи назардан келиб чиқсак, бизда, «қасамхўр»ларга эҳтиёж йўқ.

«Эгри солиқ» эса ўз-ўзидан антоними бўлган «тўғри солиқ» терминини ёдга туширади. Бундан ташқари, «эгри» сўзи салбий маънони англатади. Ўзбек тилида «эгриқўл», «эгри иш», «эгри йўл» каби сўзлар борлиги ҳаммага маълум. Бинобарин, «эгри солиқ» атамасидаги «эгри» сўзи қандай ҳуқуқий атамани изоҳлаши бизга қоронғи.

Яна бир муаммо: айрим қонунларда узундан-узоқ жумлалар бор. Тушунилиши ва қўллаш ниҳоятда қийин. Шу сабабли кўп ҳолатларда қонунларга амал қилинмаяпти. Ҳуқуқшунос олимлар тўғри таъкидлаганларидек, қонунларнинг кўпинча амалда тўла бажарилмаслигининг асл сабабини шу ердан излаш керак. Масалан, юқорида тилга олинган изоҳли луғатда «Гражданский процессуальный кодекс» атамаси «Фуқаролик-муомала ишларини юритиш жараёни тўғрисидаги қонунлар мажмуаси», дейилган. «Правоспособность гражданская» атамаси эса «Фуқаролик-муомала ҳуқуқий лаёқати» каби узундан-узоқ, мантиқий жиҳатдан ўзини оқламаган терминлар орқали берилган.

Ҳуқуқий атамашуносликни кузатиш шуни кўрсатадики, бугунги атамаларни ўзбекчалаштириш жараёни ақалли 30-йиллар даражасида ҳам эмас. Ўша кезларда «прокурор» атамаси — «муддаи умуми» ёки «қораловчи», «процессуальный кодекс», «тузук», «уголовный кодекс» — «жазо тузуги» тарзида ишлатилган. Ушбу атамаларни, бизнингча, эндиликда ҳуқуқий атамашуносликда қайта тиклаш вақти етди.

Улуғ аждодимиз Заҳириддин Муҳаммад Бобур ўғли Ҳумоюндан келган мактуб жумлаларининг ниҳоятда мураккаблигидан ранжиб: «Хатингни худ ташвиш билан ўқиса бўладир. Бундан нари бетакаллуф ва равшан ва пок алфоз била бит, ҳам сенга ташвиши озроқ бўлур, ҳам ўқигучига», деб ёзган экан. Биз ҳам улуғ алломамизнинг насиҳатига амал қилсак, қонунларимизни ўзбек тили бойликлари ва анъаналаридан моҳирона фойдаланган ҳолда ёзсак, ўзимизга ҳам, халқимизга ҳам осон бўларди. Бунинг учун ўзбек ҳуқуқий атамашунослигини тартибга солиш, қонунчилик тили ва услубини бир меъёрга келтириш, шу асосда келажакда дунё андозаларига тўла жавоб берадиган қонунлар яратиш лозим. Ана шу мақсадда юридик олий ўқув юртларида қонунчилик техникасига ихтисослашган махсус факултетлар очилса, уларда қонун ёзиш илми ва унинг сирларини, таҳрир ишларини мукаммал эгаллаган ҳуқуқшунос-филологлар тайёрланса, фойдадан холи бўлмасди.

Бухориддин МАМЕДОВ,
Тошкент Давлат юридик институти Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси мудири, филология фанлари доктори, профессор

«УЙҒОНИШ»НИНГ ХАБАРИ

Асримизнинг 20-йилларида Чўлпоннинг адабий истеъдоди кўзга кўринди. Унинг номи адабий йиғин ва кечаларда, матбуот саҳифаларида тез-тез тилга олина бошланди. Ўша даврнинг шеърий муҳитидан баҳс юритган ёки жараённи ёритган мақолаларда Чўлпон асарларига, албатта, муносабат билдирилар, янги ўзбек шеъриятининг энг умидли вакили ўларок сифатланар эди.

Чўлпон ўзбек мумтоз шеърияти анъаналарига ўхшамаган бир вазн, оҳанг ва услуб билан шеърлар битди. Унинг туйғулари воқеликка нисбатан реаллашди, замондошларининг маиший аҳволи, эл-юртнинг забун ҳолатидан ёниб сўзлади.

Ёлқинли сўзлар тафти шеърият шайдолари қалбини илитди, шоирга ихлосини оширди. Чўлпон шеърларининг ўқувчилари ҳам, тарғиб-ташвиқ этгувчилари сони ҳам кўпая борди. Унинг янги нашрдан чиққан тўпламларига тақризлар ёзилди.

Шулардан бири Зариф Башир қаламига мансубдир. З. Башир 1923 йили «Уйғониш» тўплами ҳақида «Туркистон»да бир тақриз эълон қилади. Унда тўпламнинг хабари баҳонасида Чўлпонга баҳо беради. Тақдирга муносиб жиҳатларини кўрсатади. Шунингдек, «Чўлпон ўртоқ «эл ва халқ» сўзларини қанча кўб ёзса ва сўзласа ҳам, ул халқ шоири эмас, халққа яқин бўлғон зиёлилар шоиридир. Унинг услуб ва руҳида халқчиллик жуда оз», деган танқидий мулоҳазаларни ҳам айтади.

Мақола-тақриз анча ихчам, серфикр. Уни қайта нашрга тайёрлаб, азиз ўқувчилар ҳукмига тақдим этишни маъқул кўрдик.

Баҳодир КАРИМ

Ўзбек шоири Чўлпон шеърлари («Уйғониш» мажмуасининг босилиши муносабати билан)

Туркистон жумҳуриятининг Давлат нашриёти томонидан ўзбек шоири Чўлпон ўртоқнинг «Уйғониш» номида шеърлар мажмуаси босилиб чиқди. Чўлпон ўртоқ кейинги даврдаги ўзбек шоирларининг энг олдингиси ва чин маъноси билан шоир деб аташга лойиқ бўлғонларидан, унинг шеърлари чин адабиёт ва шеър кўзи билан қараб текшириш ва танқид қилишға ярайдир.

Чўлпон ўртоқнинг «чин шоир» деб аташға мумкин бўлғон биринчи шеъри 1920 йилда чиққан 2-сон «Тонг» журналидаги «Беҳбудий»га ёзғон шеъри бўлади. Унинг шул кундан бошлаб ёзиб келган шеърлари текис ва нафис бўлиб тизилиб келадир. Чўлпон ўртоқ чин юрак ва ҳис шоири (лирик) бўлғони ҳолда, унинг шеърлари бошқа юрак шоирларининикига ўхшаш фақат кучлик ҳисларидан, қизғин дардларидангина иборат эмас. Унинг шеърлари ҳислик, ё қизғин ва нафис бўлғонидек, очиқ ва маълум бўлғон бир мақсадға қараб эзиладир, тўла ва текис натижа берадир. Шунга намуна учун «Уйғониш» мажмуасидан қайси бирини олсақ ҳам ярайдир.

«Юпаниш истаги»даги парчада:

Чарчаған йўловчи йўлдан адашса,
Текис йўл қолса-да, тоғлардан ошса,
Йўлни кўрсатувчи юлдуз-да қочса,
Шунда юпангайми ялангоч чўллар?

* * *

Эркин толаларнинг эркин султони,
Сонсиз подаларнинг ёлғиз чўпони,
Най чалиб тоғлардан истаса ёрни,
Балки юпаткуси «ёр» деган куйлар?

деб, кўнглини нима билан юпатмоқ мумкин бўлғонлиғи тўғрисида савол бергандан кейин:

Ўйланган ўйлар-ла кўнгил юпанмас,
Кўнгилнинг истаги ўй билан қонмас,
Айтсалар бу тунда ёруқ шам ёнмас,
Чақмаса гугуртни асл ўғлонлар!

деб жавоб берадир. Кучлик ҳис билан ёзилғон шул шеърнинг натижасидан истаганча мақсад ва маънони олмоқ мумкиндир. Чўлпон ўртоқ хаёлға жуда бой бўлғони ҳолда ул ўзини кишилик оламидан чиқорғучи хаёллардан ҳам узоқдир. Унинг бутун хаёли табиатда ва кишилик дунёсида бор ва бўлиши мумкин бўлғон доиралардагина учадир.

Чўлпон ўртоқнинг энг тақдирга лойиқ бўлғон бир ери, унинг шеъри тасвирга бой бўлиб, маъносидан сўзи оз бўлиши ва шуларни соф ўз тилида ёзишидир. Унинг шул қирқ саҳифалик «Уйғониш» мажмуасида чет сўзлар жуда оз бўлиб, улар-да халқлашган ва ўзбеклашган сўзлардир.

Узоқ... оғир йўлга чиққан йўлчиман,
Бу йўлларда қилоғузим юлдуздир,
Мен юртимнинг пок истакли кучиман,
У юлдузнинг туғалини кундуздир,

Томирларим олов каби қайнаған,
Қонларини кечмишлардан олмишдир,
Билагимда иргиб, чопиб ўйнаған,
Унутма, ким оёқларинг толмишдир!

Мана шу парчалар соф ўзбек тилида ёзилгон каби, уларда ортиқ сўз ва маъносиз тизмаларнинг борлиғини ким даъво қила олур.

Бу кунги ёшларимизни тарбия қилишда, уларни умудлик, тирикчиликка тўғри ва очиқ қарорлик қилиб тарбиялашнинг лозим бўлғонлиғи ҳаммага маълумдир. Ёшларимизнинг юрак ва ҳисларини тарбиялашда шеър ва адабиётнинг таъсирини ҳам жуда кўб бўлғонлиғидан шоирнинг умид ва имони тўғрисида ҳам ёзиш лозимдир. Чўлпон ўртоқда зор ва фиғон жуда оз. Ул зор фиғонларини ёзғонда ҳам уларни умидлик иборалар билан тушунтириб кетадир. Унинг «Умид ва имон» деган бўлимидаги:

«Мен» янгилар ўлкасидан синмағон,
Бир қанотни тақиб олиб кўзғолдим,
Шул йўлимда япроқлари сўлмағон,
Ёш «ёғоч»нинг соясида тўхталдим!

Тўфоним элни босар,
Турмуш тоғларин ошар,
Ва ўлмас, мангу яшар!

деган парчалари шоирда тўла умид ва очиқ турмушға имон ёрлиғини кўрсатадир. Ёш ёғочнинг соясига тўхтаб, ўлмаслигига ишонч боғлаган шоирларимиз бизни ҳам яшатқусидир.

Чўлпон ўртоқ «эл» ва «халқ» сўзларини қанча кўб ёзса ва сўзласа ҳам, ул халқ шоири эмас, халққа яқин бўлғон зиёлилар шоиридир. Унинг услуб ва руҳида халқчиллик жуда оз. Шунинг билан баробар ул кўб вақтда тилар-тиламас идеалистликка кечиб борадир. Чўлпон ўртоқнинг яна бир камчилиги бўлса табиатни тасвир қилғон чоғларда ўрунсиз ва муносабатсиз фалсафаларга кириб кетиши, «эл» ва «халқ» сўзлари билан шеърининг нафислигини йўқотишидир.

«Уйғониш» мажмуасидаги «Куз» шеърида табиатни мазлум шарққа ўхшатиш жуда ўринсиз бир ишдир. Табиат асл; шарқ унинг жузъий бўлғони ҳолда, аслни жузъийга ўхшатиш ғоят даражада маъносизликдир. Чўлпон ўртоқнинг шу камчиликларини тузатишини истаймиз.

З. БАШИР.
«Туркистон» газетаси,
1923 йил 4 май 124-сон
Б. Карим нашрга тайёрлади

ШЕЪР — БОТИНИЙ ЭҲТИЁЖ

Акс садо

Дунёнинг азалий собит қонуниятлари бор. Шулардан биттаси — сабабсиз натижа бўлмайди. Ана шу ақидани адабиётнинг бесарҳад майдонига олиб кирсак-да, бир сўз айтмоқ илинжида ундан кўмак истасак... Яъники, шеър — ботиний эҳтиёж.

Шеърни ўқиш керак эмас, шеърни кўриш керак. Кўра билиш керак. Шеър шоир руҳидаги манзара. Бу манзара турли хил бўлиши мумкин. Унинг нечоғлиги мусаввирининг дидига боғлиқ.

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг шу йил 5 сентябр сонида «Шеърият ва замон» рукни остида «Шеър ҳақиқат даракчиси» сарлавҳали мақола чоп этилди. Унда бугунги кун шеъриятига чизгилар дарж этилган. Муаллифлар: «... бугунги ўзбек шеъриятининг аҳволи нечук?» дея савол қўйишиб, ўзлари жавоб берар экан, бугунги шеъриятимиздаги ютуқ ва камчиликларни бир қадар изоҳ этишган. Бироқ... мақолани ўқир эканмиз, бизда баъзи иштибоҳлар туғилди.

Муаллифлар шоира Гулчеҳра Нурнинг ижодига кўз югуртирар экан, шундай ёзишади: «Гулчеҳра Нур эса шеърга кўпроқ ўз қалби дардларини тўкиб солади». Хўш, бошқалар-чи? Бошқалар бировларнинг қалбидагини кўчириб ёзадими? Аслида шеър хоҳ ўйноқи бўлсин, хоҳ йиғлоқи, у том маънода ДАРД. Шеър шоирнинг дарди-ку!

Ёки «Ёшлик» ойномасида чоп этилган бир қатор ёш ижодкорларнинг фаолиятига чизги берилар экан, жумладан, шоир Ҳалим Карим ҳақида: «Шоир юракда бўлмаган эътиқодни қаламга олишга уринади», деб ёзишади. Тўғри, сўнгги пайтларда нафақат шеъриятда, балки бадиий адабиётда, телевидение, радио, ҳатто газета саҳифаларида билиб-билмай Аллоҳ номини тилга олиш урфга айланиб қолган. Қизиғи шундаки, муаллифлар ана шу қусурларни илғашади-ю, бироқ ўзлари ҳам ислом ақидасига зид хулоса ўқишади. Ахир, юракдаги эътиқод ёлғиз Унгагина аён-ку!

Мақоланинг давомини ўқиркансиз, яна шундай жумлаларга дуч келасиз: «Муҳаббат ҳақида ёзмоқчи бўлган ҳар бир ижодкорнинг хоҳ у ёш бўлсин, хоҳ муайян адабий тажрибага эга бўлсин — кўз ўнгида ҳамиша «Қаро кўзим», «Мен сизни севардим» (Пушкин), Шириннинг Фарҳодга, Татьянанинг Онегинга мактуби, «Биринчи муҳаббатим» ёҳуд «Кўп кезма дарахтзор боғлар ичинда...» каби асарлар қад ростлаб турмоғи, шоир мезонни ана шуларга қараб олмоғи лозим». Тўғри, муаллифлар айтмоқчи бўлганидек, тилга олинган асарларнинг бебаҳолиги шубҳасиз. Лекин адабиётда биров-бировдан мезон олмайди, олмаслиги керак. Токим ҳар бир ижодкорнинг ўз қаричи бўлсин. Агар муаллифларнинг фикри ҳақ бўлса, келинглар, унда муҳаббат ҳақида ёзиладиган шеърлар учун (бир буюк шоирдан андоза олиб) битта формула кашф қила қолайлик.

Шунингдек, мақолада ёш шоир Асқар Шокирнинг шеърларидаги бир мисра тубандагича таҳлил этилади: «Паҳмоқ сочларини тарар нозланиб, Чимилдиққа кирган ҳув дунё» (Чимилдиққа паҳмоқ соч билан кирилмайди) дейилган. Нега? Айби сочининг паҳмоқлигими? Демак, бундан чиқди, паҳмоқ сочли қиз чимилдиққа сочини олдириб кириши керак экан-да. Балки муаллифлар чимилдиққа бошяланг паҳмоқ соч билан кирилмайди демоқчидир. Ундай бўлса шоир кўрган паҳмоқ сочли нозаниннинг бошида балки рўмоли бордир? Шоир фақат унинг узун сочини тараб турганига маҳлиё бўлиб қолгандир? Бунинг нимаси маъносизлик. Ёки Шамсия Худойназарованинг «Юрак япроғига тиғ билан ўйиб...» мисраси ҳақида: «...ахир япроқ нозиккина бўлса, уни тиғ билан ўйиш шартмикан?» дея эътироз этилган. Ахир, шоирнинг нозиккина юрак япроқларини ростданам дардлар тиғ бўлиб ўйиб турса не тонг.

Алоҳа, нима демоқчимиз? Мақолада ҳозирги шеъриятимиз хусусида баъзи жўяли фикрлар айтилган бўлса-да, бироқ бугунги шеъриятнинг манзараси етарлича талқин этилмаган. Ёки юқоридагидек, айрим ижодкорлар фаолияти енгил, саёз талқин этилган. Ахир, шеър шоирнинг боласи. Шундай экан...

Биз бу билан кимларнидир ҳимоя қилмоқчи эмасмиз. Негаким, шеърга ҳимоячи керак эмас. У ўзини ҳимоя қила олади.

Алишер НАЗАР

ШОИР НОМИ БИЛАН...

Яқинда Андижон Давлат тиллар педагогика институтига Абдулҳамид Сулаймон ўғли Чўлпон номини бериш тўғрисида Республика Вазирлар маҳкамасининг қарори қабул қилинди.

Олий ўқув юртига бундай ном берилишда Чўлпоннинг ўзбек адабиёти ривожига қўшган беқиёс ҳиссаси, келгуси авлодларга ўрнак бўладиган жасорати инобатга олинди. Чўлпон ўз сўзида қатъий турган, инқилобнинг асл мақсадини теран тушунган онгли ижодкорлардан бири эди. Афсуски, биз кўп йиллар мобайнида Чўлпон ижодини собиқ қизил мафкура тамойилларидан келиб чиқиб «ўқидик» ва «ўргандик». Унинг номини қоралаб, ижодини нотўғри талқин этиб келдик. Бошқа биров эмас — ўзимиз, ўзимиздан чиққан айрим шўро ишига камарбасталар шундай қилишди.

Халқимизда «ҳақиқат эгилади, букилади, аммо синмайди», деган нақл бор. Мустақиллик шарофати ила улуғ шоир ижоди оқланди, номи миллатимизнинг фахрига айланди.

Чўлпон ижодида Ватан муҳаббати, эрк ва мустақиллик ғояси бош йўналишни ташкил этади. Унинг «Ўзбегим», «Халқ», «Диёрим», «Гўзал Туркистон», «Эрклик—истаги», «Тонг», «Шарқ нури» сингари шеърларида, ҳикоя ва драмаларида ва «Кеча ва кундуз» романида буни яққол кўришимиз мумкин.

Туркистонли—шонимиз,
туронли—унвонимиз,
Ватан бизим жонимиз,
фидо бўлсин қонимиз

сатрларини ёзганда Чўлпон атиги 20 ёшда эди. У улғайгани сари халқ қудратини, она юрт меҳрини, Ватанни теранроқ тушуниб борди. Кўҳна Турон, она Туркистонга қарата:

Қуллик, асорат—
барчаси ёнсин,
Қур янги давлат, ёвлар
ўртансин,
Ўсиб Туркустон,
қаддин кўтарсин,

дея ҳайқирдиким, то ҳануз бу ҳайқириқ акс-садо бериб турибди.

Ватанни севишни, она юртни улуғлашни, унинг истиқлоли ва истиқболи учун куйибёнишни Чўлпондан ўрганиш керак...

Чўлпон—маърифат куйчиси, маданият даракчиси. Туркистон халқларини овруполиклар сингари саводли, маърифатли қилиш учун катта кураш бошлаган жадидчилик ҳаракатининг бошида турганлар ичида Чўлпоннинг номи алоҳида жаранглайди. Унинг «Ирфон келадур», «Туркустонлик қардошларимизга», «Тарихдан», «Бузилган ўлкага» шеърлари, «Кеча ва кундуз» романи мана шу ғоя билан чуқур суғорилган.

Ватаннинг қора кунларини кўриб, юрак-бағри эзилган, ҳақсизликлардан тўйиб кетган шоир:

— Эй ватандошларим! Ғафлат уйқусидан уйғонинг, уйғонинг. Илм-маърифат ва ҳунар изланглар. Вақт етди! — дейди.

Унинг бу сўзлари жаҳонга юз тутган, дунё халқлари даврасида ўз ўрнини топиш учун истиқлол йўлларидан дадил олға юриб бораётган азиз она-Ватанимиз равнақи учун бугун ҳам аҳамиятлидир.

Биз шоир номига ҳамиша содиқ қолиб, ўқишда, илму маърифатда, Ватанни севиш, юртни ардоқлашда фидойилар сафида бўлишга ҳаракат қиламиз.

Зеро, шоир айтганидек, халқимиз учун «маърифат отига миниш» ва «чопиш даври» етиб келди.

Мухторжон УМАРХЎЖА,
Абдулҳамид Сулаймон ўғли Чўлпон номидаги Андижон Давлат тиллар педагогика институти ректори, профессор

МАЪВОЙИ ИЛМ МАСКАНИ

Доимий ҳамроҳ

Алишер Навоий «Ҳайратул-аброр» достонида илм аҳлининг аҳволи ҳақида сўз юритиб, уларнинг вужуди қуёшдан ҳам юксакдир, деб баҳо берди ва қуйидаги мисраларни битди:

Эврулуб доираи моҳу
сол,
Зоҳир ўлуб бир-икки
соҳиб камол.
Қарн ила даврон
топибон иқтирон
То бўлубон бир киши
соҳибқирон.
Кўнгли бўлуб маскану
маъвойи илм,
Қатра киби пайкари
дарёйи илм.
Ибрию юнонию сурёни
ҳам,
Ҳинди агар сўрса, билиб
они ҳам.

Мазмуни: Ойу йил доираси айланиб-айланиб, натижада бир-иккитагина камолот эгаси етишади. Илмда бу одам соҳибқирон бўлгунча ўттиз йилда бир давр келиши керак. Унинг кўнгли илм маскани, илм даргоҳи, унинг бир қатра вужуди илм дарёсига айланади. Яҳудийча десанг, яҳудийчани билади, юноний десанг, юнонийчани, сурёнийча десанг, сурёнийчани билади. Ҳиндча савол берсанг, ҳиндча жавоб беради.

Навоий таърифлаган «соҳиб камол»лар ҳар даврда ҳам жамиятнинг кўрки, эл-юртнинг фахри бўлган. Бугунга келиб эса мустақил ватанимизнинг маънавий камолоти йўлида хизмат қилган ва қилаётган, «ибрию юнонию сурёю ҳинди»дан худди она тилидек истифода этадиган олиму фузалоларни, хорижда Ўзбекистондай улуғ мамлакатнинг номи ва шуҳратини ёйишда хизмат қилган давлат арбобларининг номларини ҳамма ҳам эшитган, дея олмаймиз. Шу соҳаларнинг кўплаб намояндалари Тошкент Давлат Шарқшунослик институтини битирган. Таниқли шарқшунос олим М. Абдусаматовнинг «Ўзбекистон шарқшунослари» (Тошкент, 1996) номли библиографик очерки ана шу эзгу вазифани адо этади.

Китоб институт босиб ўтган йўлни ёритувчи саҳифалар билан очилади. Институт тарихи билан танишган китобхон Ўзбекистонда шарқшунослик илмининг йўлга қўйилиб, изга тушишида С. Мирзаев, М. Баҳодирхонов, С. Ғаниев, М. С. Андреев, Н. Б. Маллицкий, А. А. Семёнов, В. В. Бартольд, С. Е. Малов, Е. Э. Бертельс, А. П. Баранников, А. Н. Кононов ва бошқа қатор олимларнинг хизматлари эътиборга лойиқ эканига гувоҳ бўлади. Бу соҳадаги катта ақл эгалари бошлаган ишлар доимо катта натижалар берган. Навоий фахр билан қаламга олган қатор тиллар соҳибларини тайёрлаб беришда номлари зикр этилган олимларнинг хизматлари беқиёсдир.

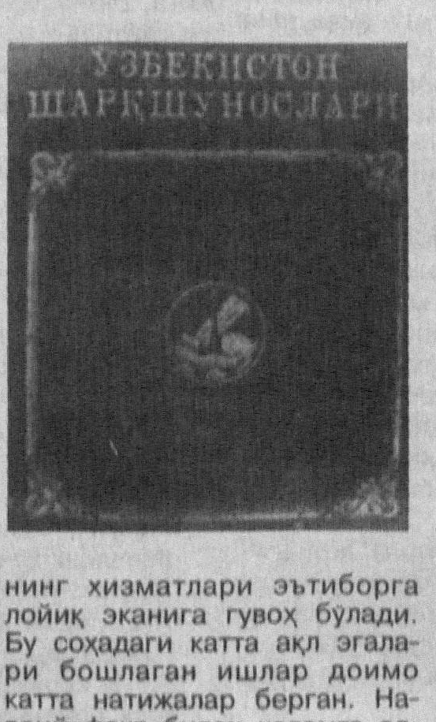

Китоб мазкур билим даргоҳини битириб, ҳозирда фанда пешволик қилаётган академиклар, Ўзбекистон Фанлар академиясининг мухбир аъзолари ҳақидаги очерклар билан очилади.

Мазкур бўлимнинг диққатга сазовор жойи шундаки, М. Абдусаматов шарқшунос олимларнинг таржимаи ҳоли тўғрисида батафсил маълумот берар экан, уларнинг фандаги хизматларига алоҳида урғу беради, уларнинг энг муҳим асарларини қаламга олади.

Бунинг икки аҳамиятли жиҳати бор. Ўқувчи, биринчидан, институтнинг собиқ талабаси фаолиятидан тўлиқроқ хабардор бўлади, иккинчидан, ўша олимларнинг ҳаёт йўлидан ибрат олади. Зотан, зукко инсонлардаги олимона қиёфа, олимона тафаккур, улуғ ишлар йўлидаги толмас сабот кўпчилик учун намунадир. Мазкур бўлимдан жой олган А. Қаюмов, Б. Аҳмедов, У. Каримов, А. Рустамов, Р. Аминова, А. Муҳаммаджонов, Н. Иброҳимов, И. Абдуллаев, А. Ҳайитметов ва бошқа қатор олимлар тўғрисидаги очеркларни ўқиганимизда, шундай қатъий фикрга келамиз: навоийшуносликнинг фан даражасига кўтарилишида, адабий ва тарихий манбашуносликнинг янги палласи бошланиб ривож топишида, умуман, фанни янги ғоялар билан бойитишда мазкур олимларнинг хизматлари беқиёсдир. Бинобарин, фан йўлида қилинадиган энг буюк хизмат ҳам унга янги ғояларни олиб кириш билан ўлчанади. Олимлик масъулияти, номлари зикр этилган инсонлар қилганларидай, тинимсиз меҳнат, фидойилик, миллат манфаатини ўз манфаатидан устун қўйган жараёнда қарор топади. Олимлар жамият хизматкорларидир. Уларнинг олимлиги ҳам, бошқа табақа вакилига қараганда, устунлиги ҳам жамият маҳсули бўлиб, улар жамият учун яшайди.

Давлат ва жамоат арбоблари, дипломатларнинг кўпчилиги Тошкент Давлат шарқшунослик институтида таҳсил кўрганлар. Ўзбекистон халқаро миқёсдаги ўрнини топишида ҳам бу даргоҳнинг хизмати катта. Китобнинг «Давлат ва жамоат арбоблари, дипломатлар» бўлимини ўқиб чиққач, масъулиятли, айни пайтда шарафли вазифаларга меҳнат орқали эришиш мумкинлигини яна бир бор уқамиз, меҳнат — чинакам олийжанобликнинг ягона унвони эканини англаб етамиз.

Мазкур институт тайёрлаган кадрлар ҳамдўстлик мамлакатларининг маънавий-ижтимоий ҳаётида фаол иштирок этаётганидан «Ўзбекистон шарқшунослари» китобининг кейинги саҳифаларини ўқиб хабардор бўламиз. Институтнинг юзлаб собиқ талабалари — юзлаб фан докторлари ва фан номзодлари турли мамлакатларда илмий муҳитни барпо қилиб, шарқшунослик илмининг ривожига, шарқшунос кадрлар тайёрлаш ишларига бош-қош бўлмоқдалар.

М. Абдусаматовнинг «Ўзбекистон шарқшунослари» китоби сабр-тоқат, катта меҳнат эвазига пайдо бўлганини алоҳида таъкидламоқчиман. Мамлакатимиз маънавий жиҳатдан ҳам бой эканига бу китобни ўқиб яна бир бор амин бўламиз. Табиати бой мамлакатлар эмас, одамлари фаол, ғайратли бўлган мамлакатлар бадавлатдир, деган гап ҳақлигига имон келтирамиз. Бинобарин, давлатнинг қадр-қиммати охир-оқибатда уни ташкил қилган донишманд шахслар қадр-қиммати билан ўлчанади. «Ўзбекистон шарқшунослари» китоби маънавий ҳаётдаги ҳали очилмаган қирраларни очишга ундайди. Чунончи, Ўзбекистон ғарбшунослари ҳақида ҳам шундай асар яратиш пайти келмадимикан?! Ёки бу асардан намуна олган ҳолда фаннинг бошқа соҳалари бўйича ҳам библиографик очерклар яратиш мумкин бўлади.

Насимхон РАҲМОНОВ,
филология фанлари доктори, профессор

Абдуғафур РАСУЛОВ

ТАҚДИРЛАР СУРАТИ

Умр — инсонга ато этилган бойлик. Умр мазмуни масаласи донишмандларни ҳамиша ўйлантирган, ададсиз баҳсу тортишувларга чорлаган. Баъзиларнинг қарашича, умрни таралла-бедодлик билан ўтказиш маъқул; бевафо, ўтар дунё дея ўзни ўққа, чўққа увравериш шартмас... Аҳли донишлар эса ҳеч қачон яшашдан, яратишдан зада бўлмаганлар. Аксинча, умрнинг елдай ўтишидан, икки эшик ораси эканлигидан надоматлар чекканлар. Туғилиш — шитоб-ла тортилган камон, ўлим — нишонга теккан ўқ, дейди Абдулла Орипов. Яна бир азалий фалсафа борки, мулки борлиқни алдамчи дунё деб билади, инсон ҳаётини мангуликнинг арзимас дебочаси дея англатади...

Ҳар бир инсонга ўз асри ардоқли, беқиёс. Биз учун ХХ аср зиддиятларга, курашларга бой. Ҳозир аср сарҳисоб қилинмоқда, янги аср режалари белгиланмоқда. Аср сарҳисоби — миллион-миллион тақдирлар тарихи демак. Қўлимизда юртдошимиз, асрдошимиз, машҳур олим Матёқуб Қўшжоновнинг бобарака умр сарҳисоби бўлган китобларидан бири — «Дийдорнома». Мазкур асар — ҳасби ҳол йўсинидаги учкитобнинг охирги қисми. Фурсати билан учкитобнинг «Дагиш», «Алам» қисмлари ҳақида ҳам ёзамиз.

Китоб сарлавҳаси, уни бир сидра ўқиб чиқиш «асар устознинг устозлари ҳақида экан-да» деган илк таассуротни туғдиради. Қори Ниёзий, Ойбек, Абдулла Қаҳҳор, Иззат Султон, Ғойиб Напасов, Иброҳим Мўминов, Воҳид Абдуллалар Матёқуб акага устозлик қилганлар: дарс берганлар, китоблари билан таъсир этганлар, ҳаёт тарзлари билан ўрнак бўлганлар. Лекин асарда тасвирланишича, устозлар хотира шоҳсупасига ўтқазиб қўйилган, фаолияти тугалланган куч бўлмаганидай, шогирд-китоб муаллифи устозга таъзим бажо келтираётган соме восита ҳам эмас. Устоз ва шогирд муносабатларида жонли жараён, ҳаракатдаги ҳаёт тарзи мавжуд. Яъни, устоз ҳам, шогирд ҳам фаол, яратувчи куч. Мантиқан қараганда, Нуриддин Муҳиддинов, Шароф Рашидов, Обид Содиқов, М. Комиловлар М. Қўшжоновдан ёш жиҳатидан унчалик катта эмаслар. Булар билан муносабатда ҳам устоз ва шогирдлик ҳурмати сезилади. Айниқса, Президентимиз Ислом Каримов ҳақида, унинг олиб бораётган катта сиёсати, маънавият-маърифат, аҳли илм, аҳли ижодкор ҳақидаги ғамхўрликлари М. Қўшжоновда ички қониқиш, ҳавас уйғотади. Давлат арбоблари, расмий кишилар ҳақидаги тасвирларда ҳам ҳаётийлик жозибаси устунлик қилади.

Шундай қилиб, «Дийдорнома», ўрганиб қолганимиздай, устозлар ҳақидаги ҳамд-сано эмас. Лекин муаллиф ўз қаҳрамонларига нисбатан шарқона ҳурмат-иззатни бажо келтиради. Тўғрироғи, у ўз қаҳрамонларидаги таҳсинга лойиқ томонларни топиб-топиб, билиб-билиб тасвирлайди. Шароф Рашидов, масалан, ўз даври, муҳитининг кишиси эди, Муҳаммаджон Комилов ўз касбининг билағони, инсон руҳиятини теран англовчи шахс сифатида М. Қўшжонов ҳурматини қозонади. «Дийдорнома» муаллифи Обид Содиқов ҳаётининг нисбатан узоқ даврини кузатади. Бу сиймо фан, яратиш учун туғилган бўлса-да, ижтимоий-расмий муносабатлар уни аста-аста емириб, енгиб боради. Иброҳим Мўминов, Ғойиб Напасов, Обид Содиқов тақдирида мустабид тузум сиёсатининг қора кўланкаси аниқ ифодаланади.

«Дийдорнома» билан жиддийроқ танишгач, яна бир маъно қатлами англашила боради. Халқда: «Дўстларинг кимлигини айтсанг, сенинг кимлигингни айтиб бераман» деган нақл бор. Матёқуб Қўшжонов ҳамиша яхшиларга ёндошиб яшади. У ёшлигиданоқ пешонаси нурли одамларни таниди, қалбан ҳис қилди. У Қори Ниёзий, Теша Зоҳидов, Обид Содиқов билан илк учрашувларини эслайди. Ойбек, Абдулла Қаҳҳор, Иззат Султон билан бир танишдию, умрбод улар билан дўстона алоқада бўлди.

«Дийдорнома» — адабиётшунос, характершунос олим асари. Характер ижтимоий муносабатлар жамул-жами ҳамда бетакрор ўзлик бирлигидир. Инсон ўз умри давомида минглаб кишилар билан муносабатга киришади, лак-лак воқеа-ҳодисаларни бошидан кечиради. Одам руҳиятидаги ҳаракатни ёзиб адо этиш мумкин эмас. Бадиий ижодда танлаш, муҳимни номуҳимлардан ажратиб олиш мушкул вазифадир. М. Қўшжонов ўндан ортиқ сиймо билан муносабатларини тасвирлар экан, барча қараш, тушуниш, ҳис этишларини шу алоқалар орқали акс эттиришга интилади. «Дийдорнома»даги жамики ижтимоий муносабатлар муаллифнинг ўзлиги атрофида уюшади. Натижада, асарнинг бош қаҳрамони, етакчи характер қиёфаси шаклланади.

Асарда ижтимоий воқеаларни танлаш мезони қандай кечган? Муаллиф атайин ХХ асрнинг машҳур сиймолари билан алоқаларини тасвирлаган. Ойбек, Абдулла Қаҳҳор, Ш. Рашидов, Н. Муҳиддинов, О. Содиқов, И. Мўминов билан мулоқатларини муаллиф ўз ҳаётининг унутилмас онлари деб билади.

Ҳасби ҳол асарларини, хусусан, «Дийдорнома»ни ёзар экан, табиийки, М. Қўшжонов бир муҳим масъулиятни ҳис этиб турди. У умр бўйи нозиктаъб мунаққид, ўзбек адабиётининг ривожи учун курашувчи куйди-пишди шахс сифатида бадиийликка ёт, гўзалликдан йироқ, маъно-мазмуни саёз асарларга қарши аёвсиз курашди. М. Қўшжоновнинг ўтли мақолалари неча-неча ожиз асарларни «куйдириб» ташлади. Мунаққид қанчадан-қанча душманлар орттирди. Қўнғиз ўз боласини оппоғим, типратикон — юмшоғим деганидай, бўшбаёв асарлар ҳам кимларнингдир «адабий фарзанди» эди. М. Қўшжонов биринчилардан бўлиб бундай сохта адабиётга қарши ўт очган эди. Уларнинг муаллифларидан аксарияти ҳамон зийрак, курашга шай. М. Қўшжоновнинг автобиографик асарлари зўр қизиқиш ила ўқилади, зериктирмайди, китобхонни жалб этади. Уларда жонли, камалакдай товланувчи тафсил-деталлар сероб.

Воҳид Абдуллаев ҳақидаги хотира-новеллада Хоразм адабий муҳити ҳақидаги тадқиқот ҳақида кўп гапирилади. Бу тадқиқотнинг тузилиши, ундаги ёзувчилр, ёзилиш тартиботи ҳақида ҳеч нарса дейилмайди. Лекин Воҳид Абдуллаев ўз тадқиқотини ҳимоя қилиш, юзага чиқариш йўлида кўп азият чекади. Муаллиф В. Абдуллаев Хоразм адабий муҳитини қай даражада мукаммал билишини айтиб ўтирмайди. Бир тафсил борки, у Воҳид Абдуллаев ўз тадқиқот манбаини, Хоразм халқини қай даражада севишини кўрсатади. «1953 йилда бир воқеа рўй берди. Воҳид Абдуллаев билан бир даврада бўлиб қолдик. Самарқанднинг йирик файласуфи Иброҳим Мўминовнинг 45 ёшга тўлиши муносабати билан университет тантанали йиғилиш ўтказди. Йиғилишдан кейин одатдагидек бир пиёла чой устида суҳбат давом қилди. Кечада Воҳид Абдуллаев Хоразм лазгисига шундай рақс тушдики, Хоразмнинг энг зўр ўйинчилари ҳам унга ҳавас билан қараши турган гап эди. Демак, Воҳид Абдуллаев Хоразм адабиётинигина эмас, балки санъатини ҳам обдон ўзлаштирган эди» (128-бет).

Обид Содиқов ҳақидаги хотирада бир детал бор. Обид Содиқов М. Қўшжонов билан суҳбатда: «Ҳа, илм», «Илм дейдилар буни...» дейди. М. Қўшжонов ҳам «Бу илм-ку!» деган хитобни ишлатади. Обид Содиқов илм ҳақида гапирар экан, ҳаёт дарсини, сиёсату мафкура йўриғини ҳам назарда тутади. М. Қўшжонов бўлса илм, илмий ҳақиқат ҳамма нарсадан устун деб англайди. «Дийдорнома» муаллифи мазкур воқеани ёзар экан, О. Содиқовнинг ҳаёт қозонида обдон пишганини, неча бор куйганини кўрсатади.

М. Қўшжонов асари кўп нарсалар ҳақида ўйлашга, қиёслашга, монандлашга ундайди. Китобда асосан совет даври ҳақида ёзилган. Лекин хотиралар мустақиллик даврида қоғозга тушган. Демак, асар китобхонни кечаги кун билан бугунни қиёслаш, чоғиштиришга ундайди.

М. Қўшжонов бадииятшунос олим сифатида танилган. Олим асарларида сюжет, композиция, ғоя, улар орасидаги мутаносиблик ҳақида кўп ёзилган. Шу талабдан келиб чиқсак, баъзи бадиаларда композицион номутаносиблик кўзга ташланади.

«Дийдорнома»да устозлар, ҳаёти ўрнак бўлганлар ҳақида ёзилган. Муаллиф йўл-йўлакай дўстлари — П. Қодиров, Озод Шарафиддинов, Одил Ёқубов, Иса Жабборов ҳақида эсда қоларли фикрларни айтиб ўтади. Фикримизча, домла ўз дўстлари, шогирдлари ҳақида ҳам ёзсалар, фойдадан холи бўлмасди. Кези келди, ушбу китобда каминанинг бир ҳикояси кенг берилибди. Ўша воқеани М. Қўшжонов домла шундай тасвирлаганки, Муҳаммаджон Комиловнинг ҳалоллиги, инсофу иймони, муҳими, одамохунлиги яққол очилган. Бу ерда китоб муаллифининг ёзувчилик нигоҳи, бадиийликни нозик ҳис қилиши иш берган.

Асардаги «Муқаддас маскан» номли очерк бошқа бадиалардан ажралиб туради. Бу асарида муаллиф Тошкент университетида талаба, домла-устоз сифатида олиб борган ишлари ҳақида ёзади. Мазкур асар ТошДУнинг филология факултетига ўзига хос нуқтаи назардан қараш, уни баҳолаш сифатида ҳам қадрли. М. Қўшжонов домла ҳаётининг сал кам қирқ йили Фанлар академиясининг Адабиёт институти билан боглиқ. Истак шуки, М. Қўшжонов домла мазкур илм маскани характерини ичдан ёритиб берувчи асар ёзса, токи китобхонлар бу илм масканининг ўрни, баҳоси, ички зиддияту ютуқларини яқиндан билиб олса.

Хулла, «Дийдорнома» аср мураккабликларини бошидан кечирган, замонасига сидқидилдан хизмат қилган инсоннинг замондошлари — устозлари, ҳамкасблари ҳақидаги изҳори дили сифатида маърифий-бадиий қимматга эгадир.

Мирпўлат МИРЗО

КЕНГЛИКЛАР БАҒРИДА ХУШБАХТ ОНЛАРИМ

БОЛАЛИК

Умр ўтар. Тонгларда босинқирар куз,
Шаҳарни туманлар чулғайди аччиқ.
Хазон дийдорига мен ҳам буриб юз,
Болалигим, сени соғиндим қаттиқ!

Чорлайди руҳимни кенгликлар сирли,
Тирикдек бағрида хушбахт онларим.
Баногоҳ кўксимга гупуриб кирди
Жажжи ҳайратларим, ҳаяжонларим...

Заъфарон бу адир мен учун бешак
Бир замон дунёдек чексиз туюлган;
Анов чўкиртаклар эди наъматак —
Ёввойи жарларга эргашиб кулган.

Мана бу имиллаб оққан биллур сой
Бир пайт асов эди тулпор каби, ёш.
Ҳали унутмаган мени, ҳойнаҳой,
Бунда товонимни ўпган ҳар бир тош.

Олис-олисдаги ложувард тоғлар
Чўк тушиб сўйларди бир пайт эртаклар.
Недандир ўксисам — кўнглимни овлаб,
Теграмни қуршарди турфа чечаклар.

Қани энди ўша масъум дамларим,
Овоз бер, қайдасан, қайтмас болалик?
Илк дафъа кўнглимга чўкар ғалат мунг,
Бешафқат ҳолатга дуч келаман илк.

Гарчи юрагимда тирик у ҳар дам,
Гарчи тушларимда яшар бокира,
Лекин ўзи сурон солган қирлардан
Тополмай қайтаман мен уни сира.

Намхуш хазонларни кечиб паришон,
Кираман маконга — онамдан ёдгор.
Шу пайт мўъжизага дуч келгансимон —
Ларзага тушар дил ажиб, бетакрор.

Ғужғон бола-бақра ҳовли юзида,
Яйрар чақнатиб дил чақинларини.
Мен таниб қоламан улар кўзида
Олис болалигим ёлқинларини.

Қуршарлар теграмни улар баногоҳ,
Асов шиддатлардан тиниб бир нафас.
Ва бари ҳавасда боқишар, эвоҳ,
Музлатиб юборар мени бу ҳавас.

ОМАД

Нега юз ўгирди мендан зўр омад,
Нега толе қуши қўнмайин ўтди?
Ахир, қилган эдим бахтни каромат,
Нега қисмат тағин ғамга юз тутди?

Ҳар неки ташнага сув тутган дарё,
Нега рўпарамдан йўқолиб қолди?
Мададга зор онлар ёт эмас, ҳатто
Нега дўст ҳам ўзин четкага олди?

Ёзилмаган бўлса манглайга толе,
Жўшдирар юракда алам ва гумон.
Ортиқ даъволардан бўлгин сен холи,
Сўнгсиз надоматлар не ҳожат, инсон?

Бари яратганга, ахир, ошкордир,
Не фойда ҳасрату таъна сўзингдан?
Эҳтимол, қилган бир гуноҳинг бордир,
Айбни ахтаргин фақат ўзингдан!

МАНГУЛИК

(Ҳазил)

Шоир эдинг бир маҳал сен ҳам,
Шеърлар ёзиб урардинг жавлон.
Мангуликдан гап очилган дам,
Баҳслар қурар эдик икковлон.

Юлдузларни севардинг жуда,
Лекин бир кун бу завқдан тўйдинг.
Барин англаб бекор-беҳуда,
Юлдузларни унутиб қўйдинг.

Менга ҳамон сеҳрли очун,
Шафақларга боқғум мастона.
Сен, чинакам яшамоқ учун —
Қурмоқ керак, дединг, кошона.

Иккимизни икки орзуга
Банди қилди бу чархи фалак.
Сен қасринг деб қоврилдинг жуда,
Мен шеърим деб ёндим жонҳалак.

Тинмаган чоғ сен тағин-тағин —
Шиббалаб уй пойдеворини,
Мен тингладим боғчамда ғамгин —
Кузак пайти гуллар зорини.

Кошинларга нақшлар бериб,
Ҳеч бир ишни қўймадинг чала.
Мен ҳам тунлар гўё дур териб,
Ҳар сатримга қилдим ҳафсала.

Шундоқ кечиб бу икки умр,
Авлодлардан баҳосин олар.
Қолармикин мендан бирон шеър,
Сендан-ку бир иморат қолар...

* * *

Тақдир илтифоти бор бўлур бизга,
Яхшилар ҳамиша зор бўлур бизга.
Ғайрилар виқори куйгай хазондек,
Баҳорий шавкатлар ёр бўлур бизга!

Эшқобил ШУКУР

ЯРАТГАННИНГ БУЮК ҲИКМАТИ

- *Жаннат нурини кўрдим...*
- *Лаҳзанинг ўн бирга бўлиниши*
- *Инсон миясидаги коинот сурати...*

Дунё ҳаётининг бош ҳикмати нима ўзи? Умуман, ғимирлаган барча жонзотларга берилган биринчи илм нима? Уч кунлик маъсум кўзичоқни чиройли териси учун бўғизлаганларида она совлиқ қанчалар бўзлаб фарёдлар чекади, инсондан оғирроқ нолалар қилади. Полапонларини илонга олдириб қўйган қушлар-чи? Ёхуд болалари ўлдирилган илон-чи? Кучукчалари сувга чўктирилган она ит-чи? Фарзандидан айрилган инсон-чи?... (ва ҳоказо). Худди мана шу ҳолатларда ҳаётнинг бош ҳикмати кўринади. Бу ҳикматни инсонлар ё бошқа жонзотлар ўйлаб топмаганлар ва унга меҳнат ё интилиш билан етмаганлар. Гап ўлим ё жудолик ҳақида эмас... Гап меҳр ва муҳаббат ҳақида. Бу илм, бу ҳикмат инсонларга кўпроқ ато этилган. Чунки улар учун ҳайвонларга буюрилмаган бошқа улуғ бир вазифа бор.

Инсоннинг худога муҳаббатига ҳам бир ҳовучгина меҳр асос бўлади. Ҳиндларнинг «Ҳар бир болада даҳо яшайди» деган мақоли ҳам айнан ана шу руҳий тараққиёт ҳақида.

Ҳикмат инсоннинг ичида яшайди. У эса ҳикматни атроф оламдан излаб саргардон кезади. Ва кўплар бу саргардонликда ўз ичидаги ҳикматдан ҳам жудо бўладилар. Қадимгиларнинг: **«Инсоннинг ичида уч юз олтмиш мингта ҳикмат яшайди ва бир ёмон назар бирданига улардан 99 тасини ўлдиради» деган нақлини эслайлик. Дунёда ўз ичига беркитилган бу ҳикматларни авайлаб улғайтиб, Инсонлик даражасига етишганлар ҳам ва аксинча уларни тамомила ўлдириб, ҳода каби серрайиб юрганлар ҳам талайгина.**

Аслида Инсонга ичидаги ҳикматни яшаб ўтиш буюрилган. Бу борада Жалолиддин Румийнинг «Ҳар не истарсан ўзингда жам эрур» деган сатри билан, Баҳоуддин Нақшбанднинг: «Халқнинг узоқда қолишига сабаб шуки, улар ўзларини ўзлари узоқлаштирадилар ва ўз ихтиёрлари билан ўз юкларини оғирлаштирадилар. Ваҳоланки, илоҳий файз келишда ҳеч қандай нуқсон йўқ», — деган фикрлари қанчалар ҳамоҳанг. Бу фикрлар билан Инсоний ҳаётни бошлаш мумкин.

Нима учун бизнинг жонимиз худди ҳайвонлар жони каби оғрийди? Нега одамлар ҳайвонлар каби ухлайдилар, уйғонадилар? Нечун улар каби овқатга эҳтиёж сезамиз? Бу мудҳиш ўхшашлик эмасми? Вужуд талаби ва эҳтиёжи доирасида биз улардан фарқ қилмаймиз-ку... Лекин, бу тубан жараённинг чегараси бор. Бу чегарадан сўнг Инсон учун Ҳикмат олами бошланади.

II

Океаннинг тубида капалаксифат бир жонивор яшар экан. Бу жониворнинг бутун ҳаёти, бутун умри 48 лаҳзадан иборат... У айнан шу 48 лаҳзанинг ичида туғилади, яшайди, авлод қолдиради ва ўлади. Дунёни қарангки, калтакесак 700 йил яшайди. У ҳам шу 700 йил ичида туғилади, яшайди, авлод қолдиради ва ўлади. Шу капалак, шу калтакесак яшаётган дунёда Инсон ҳам яшайди. Лекин, унинг вазифаси фақат туғилиш, авлод қолдириш ва ўлишдангина иборат эмас. Унга қалб берилган...

Соддадил заҳматкашлар дин илми соҳасида кўп нарса билмасалар-да, улар худони тафтиш қилмай севадилар. Буюк севги тафтиш ва миннатни ёқтирмайди. Қуръони каримда айтилганидай: «Эй Довуд, агар менга толиб кишини кўрсанг, унинг хизматини қил».

Бир пайтлар хизмат юзасидан Қ...даги қариялар уйида бўлдим. Болалари қаровсиз ташлаб кетиб, ғарибхонага келтирилган қариб-чуриб қолган ўрис кампирлари билан учрашдим. Улардан ҳол-аҳволини, яшаш шароитини сўрадим. Шунда улар ҳеч тортинмасдан: «О, бу ер жаннатнинг ўзи. Бизга ҳар куни беш маҳал овқат беришади. Иссиқ сув, совуқ сув, ҳамширалар хизмати, ҳаммаси жаннатдагидай...» дейишди худди жаннатни бориб кўриб келгандай... Мен бу ҳолатда бор-йўғи тан эҳтиёжлари ғолиблигини кўрдим. Ҳеч қандай жаннат асарини сезмадим.

Ўн беш-йигирма кундан сўнг қишлоққа бордим. Қарсиллаган қиш эди. Йўл устида қишлоқ кексаларининг телечкага чиқишаётганини ва қаергадир жўнашга ҳозирлик кўришаётганини кўрдим. Нима гаплигини сўраганимда, қариялар эллик чақирим наридаги фалон бир қишлоқда бир одамнинг вафот этганлигини, шунга фотиҳа бериб келиш учун жўнаётганликларини айтишди. Шунда мен уларга: Шу совуқда, бунинг устига телечканинг устида ўша ёқларга бориш шартми... дедим. Бир чол айтди: Эй болам, бу дунёда бундан зарур иш борми... Ҳали-ку телечкада эканмиз, керак бўлса пиёда борамиз. Ахир, бу қарз...

Мен бу ҳолатда иймонни, элни, Ватанни кўрдим. **Мен совуқдан қизариб кетган ўша чоллар ва кампирларнинг чеҳрасида жаннатнинг нурини кўрдим.** Улар учун ҳар кун бепул беш маҳал овқат берилиши эмас, беш маҳал номоз муҳим.

III

«Ҳар бир нарса ўз ўрнида таъсир кўрсатади ва унинг натижаси зоҳир бўлиб боради» дейди ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд.

Энди Нақшбанднинг ўзи бошидан кечирган бир воқеани эслайлик: «Бир куни ҳазрати Ҳожамиз бозорга бораётган эдилар. Бир дарвеш унинг қошидан чиқиб: «Эй ҳожа, мени сирингдан огоҳ эт. Сен қандай қилиб, тез орада бундай мартабага эришдинг?» — деб сўради. Шунда ҳазрат «Ушоқ теришдан», — деб жавоб бердилар.

Бу ушоқлар ўз ўрнида таъсир кўрсатган ва ҳазратнинг буюк мартабасида зоҳир бўлган эди. Бу ушоқлар бир вақтлар Нақшбанд ҳузурида Аллоҳга тасбеҳ айтган олмалар каби бугунги кунда ҳам сарғайган китоблар ичида тасбеҳ айтмоқдалар...

IV

Мени кейинги пайтларда бениҳоя ҳайратга солган ҳодиса шу бўлди-ки, бутун коинотнинг харитаси одам миясининг харитаси билан бир хил бўлиб чиқибди. Бу хариталарни бир-биридан бехабар олимлар ишлаб чиққанлар.

Уч-тўрт кун шу ҳайратланарли ҳодисанинг хаёлида юрдим. Ер юзида тўрт миллиардан кўпроқ мия яшаб турибди ва бу мияларда бир лаҳзанинг ичида неча-неча миллиардлаб амаллар содир бўлади. Бутун коинот (галактика) нинг ўзи ягона катта мия эканлигини ҳис этсак, замин бу улкан миядаги бир ҳужайрага айланиб қолади.

Ё раббим. Бу мувозанат, бу мутаносиблик қошида инсон нечоғли ожиздир. Аммо, қанча ожиз бўлмасин, унинг миясида бутун коинот мужассам этилган. Бу Яратганнинг буюк ҳикмати.

Нақшбанд айтар эрдилар: «Нафаснинг зое кетишига йўл қўйманг ва бундан эҳтиёт бўлинг: «Ман заййаъв вақтаҳу фа вақтуҳу мақтун» («ким вақтини зое қилса, бас, вақт унинг душманидир»).

Ҳар бир ҳодиса, ҳар бир ҳолат Вақтнинг ичида содир бўлади, деймиз. Ҳолбуки, Вақт ҳар бир одам учун алоҳида моҳият касб этади. Нақшбанд ҳазратлари нафас моҳиятини очиб берганларига 600 йилдан ошди. Аммо, биз олти юз йилда ҳам нафаснинг ўзи Вақт эканлигини англаб етмадик.

Бу борада Ҳазрати Румий билан бўлиб ўтган бир суҳбат эсга тушади: Муридлар Румийдан рубоб оҳангларини тинглаётганларида, ундаги илоҳий завқ, буюк илҳом, гўзал ҳузур қайдан пайдо бўлишини сўрайдилар. Румий: Мен рубоб оҳанглари товушида жаннат эшиклари очилаётганда чиқадиган овозни эшитаман, деб жавоб беради. Муридлар яна ундан: «Ахир биз ҳам сиз тинглаётган рубобни тинглаймиз-ку, нима учун сизда пайдо бўладиган завқ бизда бўлмайди», — деб сўрайдилар. Румий» Сизлар бу ҳолда жаннат эшиклари ёпилаётганда чиқадиган овозни эшитасизлар», — деб жавоб беради.

Шу каби нафаснинг Вақт эканлигини англаш учун ҳам одамлар ўз ичларига беркитилган Ҳикматни илғашлари керак бўлади. Ҳасан Басрийдан мискинлар сўрадилар: «О шайх, бизнинг юракларимиз уйқуда. Сенинг сўзларинг (уларда) из қолдирмаётир. Биз не қилайлик?» Ҳасан деди: «О, қанийди улар уйқуда бўлса... Ухлаб ётганини туртсанг уйғонур. Сизнинг юракларингиз ўлган ва уларни қанча турткиламасинлар уйғонмайдилар».

Асрлар мобайнида Қалб тириклиги саодати билан қалб ўлими фожиаси улуғлар ижодида бош мавзу бўлиб келган. Исо пайғамбарнинг «Ўликни тирилтиришга кучим етди, аммо аҳмоқни тузатишга иложим етмади», деган сўзлари ҳам айнан шу тириклик ва ўлим ҳақида.

Нақшбанд ҳазратлари нима учун нафасга урғу берди? Илло, нафас Вақт эканлигини англай олмаган одам Вақт дарёсида қулларча оқиб кетаётган хас-ҳашак каби ўликдир.

«Айтадиларки, ҳар ким ўз вақтидаги вазифасини адо қилиш билан машғул бўлса, уни «соҳибул вақт» (вақт эгаси) дейдилар. Бизнинг замонамизда бундай унвонга эришиш буюк саодатдир. Лекин, ҳазрат ўз хулосасида «вақт эгаси» бўлишнинг ўзи билан чекланмайди. Инсонда бундан-да улуғроқ саодат бор эканлигини таъкидлайди: «Аммо, етишганлар ва тамкин аҳли, яъни ўзини босиб олганлари учун бу вақт доимий ва абадий бўлади.

Бу вақт соҳиби вақтнинг тасарруфидан қутулган, балки уни ўз тасарруфига олган бўлади. Уни «абул вақт солик» («Вақт отаси бўлган солик») деб атайдилар».

Баҳоуддин Нақшбанд нафас моҳиятини очиш билан Вақт отасига айланди. У Вақтни буйсундиради. XX асрдаги параллел оламлар, Вақт деворини ёриб ўтиш каби «қаҳрамонона» шов-шувлар Нақшбандия тариқати учун сира янгилик эмас. Бугунги кунда айримлар кўпик фантазиялар билан Вақтни ёриб ўтиб, аср кашфиётини қилмоқчи бўладилар. Ҳолбуки, бундан олти юз йил аввал Нақшбандия тариқати даҳолари Вақтни ўз тасарруфига олишга муваффақ бўлган эдилар. Бу тоифанинг кўз олдида «ер юзи тирноқ юзи кабидир» деган баҳо ҳам шу ҳақда.

Инсон ўзига қандай кудрат ато этилганлигини ҳис қилолмайди. Нақшбандия тариқати инсонни шу қудрат сари етаклайди. Лекин, бу қудратга эришишдан бош мақсад хилма-хил сеҳрлар, кароматларни намоён қилиб, одамлар олдида ўзини кўрсатиш эмас... Сира бундай эмас. Балки, инсоннинг руҳий юксалиши, қалб билан худо ўртасида кечгувчи буюк жараёнга етишиш бош мақсаддир. Баҳоуддин Нақшбанд ўзлари бир гал сеҳр ва кароматлар кўрсатишга мажбур бўлган. Ҳиндистондан келган бир сеҳргар ҳаммани лол этиб, афсун қилганида, бу томошада қатнашган муридларнинг кўнгли шу сеҳргар томон оға бошлайди. Шунда Нақшбанд ҳиндистонлик сеҳргарни синдириш учун, муридларни бидъатдан сақлаб қолиш учун турли хил сеҳрларни, кароматларни кўрсатган ва охирида бундай сеҳрларнинг ҳеч нарса эмаслигини айтиб, «бундан кўра менинг муҳимроқ ишларим бор» деб ҳужрасига кириб кетади. Бу муҳим ишлар сеҳру жоду, кароматгўйлик эмас, балки, Инсон қалби ва худо ўртасидаги азалий ва абадий жараённи тадқиқ этгувчи руҳ нурини таҳлил этгувчи буюк ишлар эди. Шайх Азизиддин Насафий руҳ нури ҳақида гапириб: «Дунёнинг барча кишилари бу нурни излаб талпинадилар, аммо улар бу нурни ўзларидан ташқаридан излайдилар ва қанча изласалар ундан шунча узоқлашадилар», — деса, Мир Алишер Навоий бу фикрни янада ойдинлаштирилиб, шундай дейди: «(Тангри) Инсоннинг кўнглини билимларнинг хазинаси қилди. Ва инсоннинг кўнглида (Тангри) ўзини беркитди».

V

Баҳоуддин Нақшбанд бир лаҳзанинг ичида Нақшбандия тариқатининг асоси бўлган ўн бир амални бажара олган десак, бу кимларгадир эртакдай туюлиши мумкин. Чунки, айни замонда бу тариқатнинг биргина амалини бажариш учун лаҳза ё кун эмас, балки неча ўн йиллар керак бўлади. Шунда ҳам эплай олишимизга кўз етиши қийин. Зеро, биз қалб ҳикматидан йироқлашиб кетганмиз.

Тариқат асосчиси, буюк пир бир лаҳзани ўн бирга бўлди ва бу лаҳзанинг ўн бир бўлагига ўн бир амал ижросини жойлади. У зот бир нафасда, бир лаҳзада ўн бир умрни яшаб ўтди. Вақт илоҳиёт нури билан йўғрилганда ақл бовар қилмас даражада беқиёс мазмун касб этади. Биргина илоҳий лаҳза неча-неча дунёвий йиллардан кенг келади. Нақшбанднинг: «Илло, ориф дилининг кенглигини асло шарҳлаб бўлмайди», — деган фикри ҳам худди шу илоҳий кенглик ҳақида.

Имом Ғаззолий келтирадилар: «Пайғамбаримиз буюрдилар: «Мен пайғамбар бўлиб юборилган пайтимда сурчи Исрофил келди. Сурга оғзини қўйди. Бир оёғини олдинга, бир оёғини орқага ташлади... Пуфлашга қачон амр келса, пуфлайман деб кутаётган эди... Эй умматим, Пуфлашдан ҳазир бўлинг!» Маълумки, Исрофил сур чалса, дунё сўнгига етади, қиёмат қойим бўлади. Шундай экан, бугунги куннинг ақли қосирлари: «Орадан бир ярим минг йил ўтибди-ю, Исрофил ҳамон сурга оғзини қўйиб турганмикин, зерикиб кетмадимикин: ахир шу вақтгача қиёмат қойим бўлмади-ку?», — дея даъво қилишлари мумкин, Бу эса, дунёвий Вақт билан илоҳий Вақтни фарқлай олмасликдан... Оллоҳ ҳузурида бу дунёнинг бутун бир эраси бир неча лаҳзадан иборат бўлиши ҳам мумкин-ку. Буюк Вақт ўлчамларини одамнинг 20 сантиметрлик қаричи билан ўлчаб бўлмайди-ку. Қолаверса, бу борада нур тезлиги, ёруғлик йиллари ҳақидаги билимлардан хабардор бўлганлар бу ҳикматни тушунишар... **Дейлик бизга порлаб кўриниб турган бир юлдузнинг ўзи йўқ бўлиши ва у бундан минг йил олдин портлаб кетган бўлиши мумкин. У юлдузнинг бундан неча минг йиллар олдин сочган нурлари бизга етиб келаётгандир. Ҳа, олис бир юлдуздан бизгача етиб келаётган бир чимдим нур бир неча миллион ёруғлик йилини босиб ўтиб келаётгани илмий ҳақиқат-ку.**

Бизнинг соатларимиз ўзимизнинг кичгинагина ақлимизга мўлжалланган. Фалак соати эса, ориф кўнгли кенглигига мос келади.

Албатта, ўз вақтини илоҳиёт нурига йўғириш бу дунёда камдан-кам одамларга насиб этади. Муҳими, бошқаларнинг бу самовий саодатга эришган зотлар ҳикматини илғай олишда. Бу ҳақда Баҳоуддин Нақшбанд айтганлар: «Авлиёларга халқ юкини кўтартиришдан мақсад, уларнинг хулқини тозалашдир, Токи халқ авлиё дилини тополсин. Бирорта валий йўқки, Ҳақ субҳонаҳу унга назарини солмаётган бўлса... кимки, бу дилни тополса, бу дил орқали унга илоҳий файз етади».

Хўш, биз Баҳоуддин Нақшбанд дилини тополдик деб айта оламизми? Олисдан ойни томоша қилмоқ илм эмас, чинакам баҳрамандлик ҳам эмас. Муҳими, ойнинг ўзидан, ичидан хабардор бўлмоқ керак.

VI

Санаб ўтганимиз Нақшбандия тариқатидаги ўн бир амалнинг ҳар бири ҳайратланарли улуғвордир. Бу амаллар инсонни ўзи тасаввурга ҳам сиғдиролмаган юксак маъволарга кўтаради. Бу амалларнинг биринчиси «Ҳуш дар дам»...

Инсон ҳаётининг асоси ҳам нафас. Худди шу нафас ичида амал бор, Вақт бор, ўлим бор, ҳаёт бор. Одам энг сўнгги нафасни олаётганда, нафас қадрини тўла англайди. Лекин, бу пайтда кеч бўлади.

Бу тариқат аҳли «икки нафас орасидаги Ҳақ хоҳишини асрай» олган. Зеро она қорнидаги ҳомиланинг нафаси ҳам ҳисобли. Нафас иноятдир. Айтганимиз каби, одам ўлаётганда нафаснинг иноят эканлигини сезиб қолади. Замонавий тиббиёт нуқтаи назаридан қаралса ҳам, инсон вужудини нафас олам билан боғлайди. Ташқаридан организмга кираётган нафас, юрак, мия, хуллас, вужуд тириклигини таъминлайди. Энди, худди шу нафасдан нафасга ўтишдаги оллоҳдан огоҳлик жараёнида руҳият илми бошланади. Сўфийнинг ҳар бир олаётган нафасини унинг ўзи тафтиш этиши, бу нафасдаги ҳузур ё нуқсонни топа билиши буюк мазмунни кашф этган.

Тариқатнинг иккинчи амали «Назар бар қадам», яъни босилаётган ҳар бир қадамни назар тасарруфида сақлаш... Бу ўринда «Қадамингни ўйлаб бос» деган насиҳат жуда паст босқичда қолиб кетади ва инсон руҳи қадамлари назорати ҳақида фикр боради. Орифнинг бир қадами Бухородан Маккагача бўлган масофани қамраб олиши мумкин. Лекин, руҳ қадами вужуд қадами билан барибир алоқадор бўлиб қолади. Яъни, вужуд ерда истаган бемазагарчилигини қилиб юраверсада, руҳ ўзга оламларда ҳузур ҳаловатда айрича кеза олмайди. Руҳ ўзининг мувaққат уйини тоза сақлаши керак. Нақшбанд айтган эканлар: «Ҳазрати Азизон алайҳир-раҳмо-варизвондан: «Иймон нима? — деб сўрадилар. «Узилиш ва етишиш» деб жавоб бердилар». «Назар бар қадам» айни шу изланиш ва етишиш жараёнидаги қадамлар амалини ўргатади.

Учинчи амал «Сафар дар ватан» деб аталади. Аввало, Самарқандий Аминийнинг сўзларини эслайлик: «Ҳамонки, замон ва маконда экансан, замон ва макондан хориж бўлда, бошқа дунёларга йўл ол. Насабимиз ўша ёқлардан бошланади».

«Ватандан сафар қилиш» амалида «Ватан» сўзи ер юзи маъносида келади. Чунки, Баҳоуддин Нақшбанд айтадилар: «Киши бормики, ўзи тиззама-тизза ўтирса-ю, сайрда осмонлардан ўтса, зоҳирда у ерда бўлса-ю, ботинда бу ерда машғул бўлса».

Қадимги хитойликларнинг «Дао ва Дэ» китобида «одам уйдан чиқмай туриб, дунёни англаши мумкин» дейилади. Нақшбанд эса, одам уйдан чиқмай туриб, сайрда осмонлардан ўтиши ҳақида, бу дунёдан бошқа дунёларга етиши ҳақида сўзлайди.

Муҳаммад Боқир келтиради: «Қутбил авлиё» Абдул Қуддусдан нақл қилинишича, у айтган экан: «Ҳожамиз қаддасаллоҳу сирраҳул азизнинг (яъни, Баҳоуддин Нақшбанднинг) сайри осмон ва ернинг барча табақаларига жорий эди».

Хўш, бу сафардан мурод нима? Сайру томошами? Дунё ташвишларидан таътилми? Йўқ, бу сафардан мақсад — Илм ва Ҳақиқат. Зуннун Мисрий уч марта сафар қилиб уч илм келтирганлигини айтганда, худди шу каби руҳий сафарни назарда тутган эди. «Намоз мўъминнинг меърожидир» деган муборак сўзлар ҳам шундай улуғ сафарга ишора қилади.

Тўртинчи амал «Хилват дар анжуман» (Анжуманда хилват тутиш). Бу ҳам тариқатнинг буюк амалларидан бири. Ислом маърифати оламида улуғ фалсафий хулоса бўлиб майдонга келган. «Дил ба ёру даст ба кор», «Зоҳир юзидин халқ била, ботин тарафиддин ҳақ била» каби оқибат ва натижалар шу амалнинг меваларидир.

Анжуманда хилват тутишнинг ўзи бўлмайди. Аниқроқ айтганда, хилватнинг ўзида хилватга етишиш ҳам муаммо. Дунё ташвишларини елкалаб олган одамни энг овлоқ гўшага элтиб қўйсангиз ҳам у ҳақиқий хилватга эриша олмайди. Машҳур француз шоири Пол Элюар «Сукунатнинг исмини айтиб, овозсиз-овозсиз чорлайман» деганда шундай эзгу хилватни излаган бўлса, ажабмас.

«Анжуманда хилват»дан мақсад нима? Шуҳратми? Йўқ, бу хилват бўм-бўш эмас, аксинча у Аллоҳ ҳаёти билан лиммо-лимдир.

Хўш, унда нима учун пир тўғридан-тўғри хилватни танламасдан, анжумандаги хилватни танлади.

Бунга жавоб шу: «Хайрият жамиятда, жамият суҳбатда».

Тариқатдаги ўн биринчи амал «Вуқуфи қалбий» «қалб вуқуфи» деб аталади. Бу амал моҳиятан «Ёддошт»га яқин туради. Қалб барча амалларни ўзига сингдириб, уларни яшаш тарзига айлантиргандан сўнг, ундаги воқифлик, борлик ҳаммаси Аллоҳдан огоҳликдан иборат бўлади. Жалолиддин Румийдан «нима учун пайғамбар замонида бир неча сурани ёд билган одамлар ҳам олим саналган-у, лекин бизнинг замонамизда «Қуръон»ни тўла ёд биладиган одамларни ҳам олим деб айтиш қийин?» — деб сўрадилар. Мавлоно саволга: «Пайғамбар замонидаги саҳобалар ҳар бир сурани ёдламас, балки тановул қилар эдилар. Ҳар бир оят ва сурани қалби-ла истеъмол қилар, эдилар, шунинг учун улар бир неча сурани ёд билсалар ҳам олимликка ҳақли эдилар, деган маънода жавоб беради. Бу жавобда айнан шу «Вуқуфи қалбий» амалига ишора бор.

Бир дарвеш нақл қилиб деди: «Бир куни ҳазрати Ҳожамиз (яъни, Баҳоуддин Нақшбанд), қаддасаллоҳу сирраҳул азиз, ҳозир ўзларининг покиза қабри турган боғда эдилар. Мен бошқа бир дарвеш билан уларнинг хизматларида эдим. Ҳожамиз олма дарахтига суяниб ўтирган эдилар. Бир оз ўтгач, Ҳожада ҳайбат ҳолати пайдо бўлди. Ҳалиги дарвеш ўзидан кетиб йиқилди. Ҳожа ўринларидан туриб, ҳовуз атрофида айлана бошладилар. Сўнг олма дарахтини қучоқлаб олдилар. Бир оз ўтгач, Ҳожанинг гавдалари секин-секин катталаша бошлади, чунончи, боғнинг ҳаммасини эгаллаб олди. Қаёққа қарамай, уларнинг муборак гавдаларини кўрар эдим. Бир вақт қарасам, муборак гавдалари кичрая бошлади. Шундай ҳолга келдики, гавдаларидан асар ҳам қолмади. Қарасам, яна гавдалари кўрина бошлади ва ўз асл ҳолатига келди. Олма дарахти ҳамон уларнинг қучоқларида эди. Бу қандай ҳолат эди, деб жуда ҳайратда қолдим. Шунда Ҳожа дедилар: «Ҳазрати Азизон алайҳи-р-раҳма ва-л-ғуфрондан бундай воқеа юз бергани нақл орқали етиб келган».

Шу ўринда, ҳолдан ҳолга ўтиш ҳақида, Боязид Бистомийдан келтирилган қуйидаги ўта муҳим фикрларни айтиб ўтишимиз зарур: «Агар сўрасаларки, Одам ҳолдан ҳолга қандай кўчадир, кичик бўладирми, катта бўладирми? деб, жавоб берингизким, Одам пайғамбар жаннатдан чиққанида боши кўкка етар эди. Жуда узун эди. Жаброил Ҳақнинг амри ила бошини силади, тоғ қарорини топди. Улуғ бўлса, кичик бўлди. Имкон бор эдики, Боязиднинг ҳоли ҳам ўшандоқ бўлгай. Гўдак она қорнида икки ботмон бўлса, улғайганида икки юз ботмон бўлур».

Биз ҳазрат Баҳоуддиннинг боғга айланиши ҳақидаги нақлни бекорга келтирмадик. Муборак гавданинг катталашиб бутун боғни эгаллаши, сўнгра кичрайиб-кичрайиб бутунлай йўқ бўлиб кетиши, ниҳоят, яна асл ҳолига, олма дарахтини қучоқлаб турган ҳолига қайтиши, бу ҳайбат, бу ҳолда инсон қалбига беркитилган илоҳ ҳикмати сирининг очилиши намоён бўлади.

Ҳазрат ўзлари айтганларидай: Пайғамбар салаллоҳу алайҳи вассалламнинг дуолари баракатидан бу умматдан сурат масхи (яъни гавдаси билан ярамас ҳайвонга айланиб қолиш, эврилиш) кўтарилган. Бу умматнинг даҳолари катта боғларга айланадилар, хокисор мўъминлари ҳеч бўлмаганда бир олма дарахтига айланади.

VII

Бир пайтлар бир шеъримда шундай сатрларни ёзган эканман:

Мен йўқ эдим.
Кечанинг кундуз билан жанжалларида,
Йўқолган кунларнинг ичида,
Йўқотилган кунларни излаб,
Калака бўлардим зарфишонларга.
Мени қора шамол билан қувлаганингда.
Мен йўқ эдим...

Балки, ҳамон йўқолган кунларнинг ичида изғиб юргандирман. Балки, лаҳзаларим, кунларим, ойларимни қора шамолларга ем бераётгандирман. Гумроҳлик ёмон. Ғофиллик ёмон.

Мен Нақшбанднинг бир лаҳзаси ҳақида ўйлайман. У зотнинг биргина лаҳзасини яшаб ўтиш учун юз йил камлик қилади. Бир лаҳзаси билан бутун бир авлод ҳаёти тенглаша олмайди.

Бир лаҳза ўн бирга бўлинади. Ўн бир бўлак ичига ўн бир олам жойланади.

Учрашув

«КЎП ГАПИРИШНИ ЁҚТИРМАЙМАН»

Ҳар бир актёр, хоҳ кино, хоҳ театр актёри бўлсин, қайсидир бир роли билан одамлар қалбини забт этади. Балки у ижоди давомида кўплаб яхши роллар яратгандир, аммо, барибир, биттаси мухлислари кўпайишига сабаб бўлади.

Кино ва театр актёри Карим Мирҳодиев истеъдодли режиссёр Жаҳонгир Қосимовнинг ойнаи жаҳон орқали намойиш этилган «Чангак» видеофилмидаги Ўринбой роли орқали кенг томошабинлар орасида шуҳрат қозонди. Ёдингизда бўлса, унинг қаҳрамони филмда кам гапиради, ички кечинмаларини сўзсиз ифодалайди. К. Мирҳодиев ҳаётда ҳам худди шундай: камгап, камсуқум, лекин ўз ишининг жонкуяри.

— Карим ака, келинг, суҳбатимизни сизни одамларга танитган «Чангак» видеофилмидан бошласак.

— Режиссёр Жаҳонгир Қосимов бир куни келиб «Сизбоп бир рол бор, ўйнайсизми?» — деб қолди. «Аввал сценарийни ўқиб кўрай-чи, бир гап бўлар», — дедим. Менга ҳаммадан кўп ёққани қаҳрамонимнинг кам гапириши эди. Чунки кўп гапиришни ёқтирмайман. Сценарийда кўтарилган муаммолар айни кунда ҳам ўз долзарблигини йўқотмаган. Шунинг учун ҳар сафар ойнаи жаҳонда намойиш этилгач, кўп одамлар телефон қилишади. Очиғи, Тўти Юсупова, Ҳожиакбар Нурматов, Лола Бадаловадек шериклар билан ишлаш, улардан нималарнидир ўрганиш катта бахт.

— Назаримда, Сизни эл ўртасида машҳур қилган кино. Лекин айни кунда кинотеатрларда томошабинлар сони бирмунча камайган. Одамлар бўш вақтларини кўпроқ уйларида, телевизор қаршисида ўтказмоқдалар. Бундан ташқари, кейинги пайтларда «бизда миллий кино йўқ», деган фикрлар қулоққа чалинмоқда. Шу ҳақдаги фикрингизни билмоқчи эдим.

— Э, бўлмаган гап. Унда биз ўзбек киноси тарихидан «Алишер Навоий, «Тоҳир ва Зуҳра», «Маҳаллада дув-дув гап», «Шум бола» каби филмларни ўчириб ташлашимиз керак экан-да! Агар бугунги филмларимиз қаҳрамонлари миллийликдан йироқ, десак тўғрироқ бўлади. Баъзан айни кунларда суратга олинаётган филмларни кўриб хафа бўлиб кетаман. Уларнинг нима мақсадда суратга олинганини билиб бўлмайди, бинобарин, томошабин уни кўриб ҳеч нарса ололмайди. Шундай кезларда вақтини, айниқса, маблағни бекор кетказган филм ижодкорларига ҳам раҳмим келади, ҳам ғазабим қўзғайди. Бизда талантли ёшлар жуда кўп, фақат уларни тўғри тарбиялай билиш лозим.

— Эшитишимга қараганда, истеъдодли актёр Ҳамза Умаров сизнинг юлдузингиз (кумирингиз) экан. Жуда кўпчилик у кишининг дубляжни санъат даражасига кўтара олганликлари ҳақида гапиради.

— Мен у кишини жаҳон миқёсидаги юлдузлар қаторига қўяман. Агар дубляж филмларини диққат билан кўрган бўлсангиз, таниқли актёр Арман Жигарханян ролларига Ҳамза ака овоз берганлар. Ҳамза аканикига эса у киши. Бу икки актёр ўртасида қандайдир яқинликни сезаман. Ҳамза ака ҳаётда жуда оддий эдилар. Уларнинг ишга бўлган муносабатлари, кино суратга олинаётган майдончада ўзларини тутишлари, қандай рол берилишидан қатъий назар, сидқидилдан қабул қилишлари ҳар бир актёр учун катта мактабдир. Бу буюк актёрдан ёрқин образлар қолди. «Еттинчи ўқ»даги Мадаминбекни эслайсизми? Ҳар бир ҳаракат, ҳар бир сўз жой-жойида.

Машҳур ёзувчи Абдулла Қаҳҳор ҳикояларида биронта сўзнинг ўрнини алмаштириб ҳам, унга қўшиб ҳам бўлмайди, деган гапни эшитгандим. Ҳамза Умаров ҳам худди ана шундай инсонлардан.

— Сиз қайси режиссёрлар билан ишлашни яхши кўрасиз? Умуман, актёрнинг режиссёр танлаши тўғрими?

— Ахир, беш панжангиз баробар эмас-да. Ҳар бир режиссёрнинг ҳаётга ўз қараши, ўз ўлчамлари бор. Шунга қараб асар яратади. Мен Пўлат Файзиев, Юсуф Розиқов, Анатолий Қобулов, Юрий Собитов билан ишлашдан завқланаман. Хусусан, Анатолий Қобулов мени биринчи бўлиб кинога ошно этган. «Бўйсунмас» бадиий филми менинг кинодаги дебютим.

— Кейинги йилларда томошабинни жалб этиш мақсадида театрлар репертуарларини енгил-елпи спектакллар билан «бойитмоқдалар». Сиз бу борада қандай фикрдасиз?

— Томошабиннинг театрга келмаслигига асосан режиссёр ва актёр айбдор, деб ўйлайман. Ҳар бир актёр аввало режиссёрга ва жамоанинг бошқа аъзоларига қарам. У ҳар қанча ҳаракат қилса ҳам, партнёри жон куйдирмас экан, қилаётган ишлари ялт этиб кўзга ташланмайди. Агар зўр спектакл яратилса, тизза бўйи лой бўлса ҳам халқ ёғилиб келаверади. Бунга ишончим комил.

— Яхши режиссёр бўлиш учун энг аввало, зўр актёр бўлмоқ даркор, дейишади. Бундан ташқари, ҳозир баъзи актёрлар ўзлари сценарий ёзиб, ўзлари саҳналаштирмоқдалар. Сизда шундай истак борми?

— Режиссёрлик жуда масъулиятли иш. Назаримда, режиссёр ҳам ота, ҳам педагог бўлиши керак. Баъзи бировлар ўзларини режиссёрман деб ҳисоблайдилар-у, аммо бажараётган ишлари бунга жавоб бермайди. Бундан ташқари, одамлар ўртасидаги муносабатлар ҳам мураккаблашиб кетяпти, муомала қилиш қийинлашиб бораётир, десам тўғри бўлар. Очиғи, мен режиссёрликка ҳавас қилмайман. Мен актёрман ва топширилган ролни сидқидилдан ижро этсам, томошабин олқишига сазовор бўлсам дейман. Чунки актёр ижод билан тирик.

— Катта авлод вакиллари билан суҳбатда бўлганимизда суфлёрлар билан боғлиқ турли воқеаларни сўзлаб беришади. Сизнинг фикрингизча, айни кунда ҳам театрларда суфлёрга эҳтиёж борми?

— Суфлёр мен ишлайдиган даргоҳда йўқ. Менинг фикримча, суфлёр бўлдими — сен унга қулсан, актёр деб аташнинг ҳеч ҳожати йўқ.

— Омадга ишонасизми?

— Ҳа, албатта. Омадли бўлганим учун Бахтиёр Ихтиёровдек талант соҳибига қайсидир хислатим маъқул тушиб институтни тамомлашим биланоқ театрга ишга олиб келганлар. Келишим биланоқ Максим Каримовнинг «Ўн саккиз ёшлигим» спектаклида бош қаҳрамон Равшан ролини топширишган. Ўша йилларда бу спектакл катта шов-шувга сабаб бўлганди.

— Агар сир бўлмаса, айтинг-чи, айни кунларда қандай ишлар билан бандсиз?

— Шу кунларда кинорежиссёр Фарид Давлетшин суратга олаётган «Диққат, мотор!» бадиий филмида бирданига учта ролни ижро этаётирман. Бундан ташқари, Юсуф Розиқов яқиндагина 10 сериядан иборат детектив филм устида иш бошлади. Детектив каттаю кичикни бирдек қизиқтиради, деб ўйлайман. Ҳадемай, томошабинлар, мухлисларим билан ана шундай катта-кичик роллар орқали учрашаман.

— Кўпчилик қизиқиш билан кўраётган «Домла»видеофилмида жарроҳ Шавкат Исмоилов ролини ижро этяпсиз. Видеофилмнинг янги серияларини мухлислар иштиёқ билан кутаяптилар. Сизнинг ўз ролингиздан кўнглингиз тўляптими?

— Баъзи иқтисодий муаммолар ҳал бўлса, ҳали телетомошабинлар билан кўп учрашамиз. Мен бу видеофилмда одамларга керакли инсон образини ижро этяпман. Шуниси билан менга ёқади.

— Ижодий ишларингизга муваффақият тилаймиз.

Суҳбатдош Маъпура НАБИЕВА

ДЎСТИМИЗ ХОТИРАСИ

Тошкент Маданият техникумининг раҳбари Абдулҳаким Аҳметовни бевақт ўлим орамиздан олиб кетди.

Абдулҳаким Аҳметов 1947 йилнинг 1 май кунида таваллуд топган эди. У 1968 йили Тошкент маданият техникуми методист-ташкилотчи гуруҳига ўқишга келди ва ўзининг қолган барча умрини, орттирган билим ва тажрибаларини ушбу техникум учун бахшида қилди.

1971 йилдан бошлаб техникум маданий-маърифий ишлари бўйича иш юритувчи ва клуб мудири вазифаларини бажарди.

Абдулҳаким Аҳметов 1976 йилдан бошлаб маданий-маърифий ишлар бўйича ўқитувчилик қилиш билан бирга Тошкент маданият институтида таълим олди.

1984 йилда техникум маданий-маърифий ишлар туркум уюшмаси бошлиғи, 1987 йилдан бўлим бошлиғи, 1988 йилдан ўқув ишлари бўйича раҳбар муовини ва 1989 йилдан бошлаб техникум раҳбари лавозимларида ишлади.

Бундан ташқари жамоатчилик асосида Маданият ишлари вазирлиги тасарруфидаги ўқув юртлари раҳбарлари кенгаши раиси муовини, Ўзбекистон Республикаси, Тошкент шаҳар уйғур миллий маданий марказий раиси вазифаларини ҳам бажариб келди.

Тошкент маданият техникуми жамоасининг бугунги кунда миллий маданиятимизни тарғиб қилувчи етук мутахассислар тайёрлаётганида Абдулҳаким Аҳметовнинг хизматлари бор.

Дўстимиз, ҳамкасбимиз, ажойиб ташкилотчи инсон Абдулҳаким Аҳметовнинг ёрқин хотираси қалбларимизда мангу яшайди.

БИР ГУРУҲ ЎРТОҚЛАРИ

Ёднома

УСТОЗИМИЗ ЭДИ...

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби, санъатшунослик доктори, профессор Л. Ремпел ўзидан бой илмий мерос қолдирди.

1935 йил илк бор Ўрта Осиё билан юзма-юз келган олимнинг бутун ҳаёти ва фаолияти бу юрт билан чамбарчас боғланди. Ўша йили Л. Ремпел қатағон қилиниб, Шарқнинг қадимий шаҳарларидан бири бўлган Бухорога жўнатилди. Бу шаҳарда халқ усталари ишлари билан танишган олим уларда асрлар давомида ўрта аср маданияти анъаналари сақланиб келганини чуқур ҳис этади. 1943 йили «Бухоро халқ меъморчилиги» мавзуида номзодлик диссертациясини муваффақиятли ёқлади.

1956 йили кўплар қатори оқланганидан сўнг Тошкентга келади ва Санъатшунослик институтида санъат тарихи ва назарияси бўлими бошлиғи сифатида иш бошлайди. Мана шу даргоҳда олим деярли 40 йил меҳнат қилди. «Ўзбекистон меъморий безакчилиги» деб номланган докторлик диссертацияси гириҳ ва ислимий услублар эволюциясини ўрганишга бағишланди.

Шуни айтиш керакки, Ремпелнинг Ўрта Осиё маданияти тарихи соҳасидаги илмий изланишлари Ўзбекистонда санъатшуносликнинг шаклланиши ва ривожланишида муҳим аҳамият касб этади. Унинг монографиялари, китоб ва мақолалари асосида кўплаб тарихий фактлар жаҳон цивилизацияси равнақининг эволюцион занжирида ўз ўрнига эга бўлди.

Л. Ремпелнинг ишлари, аввало, материал чуқур таҳлил этилиши, чуқур фикрлаш, фактларнинг исботлангани билан эътиборни тортади. Г. Пугаченкова билан ҳамкорликда ёзган «Қадимги даврлардан то XIX асргача бўлган Ўзбекистон санъати тарихи» китоби орадан 30 йил ўтган бўлсада, ҳамон қимматини йўқотмай келмоқда. Санъатшуносликнинг муҳим муаммоларидан бири — Марказий Осиё анъанавий санъати семантикасига бағишланган «Даврлар занжири» монографияси Ремпел ижодида муҳим ўрин тутади.

Қадимги ва Ўрта аср санъатини ўрганишда давом этган олим Шарқ маданиятининг рус маданиятига таъсири масалаларига бағишланган «Рус ва Шарқ» асарида янги муаммони ўртага ташлади.

«Шарқ примитиви» номли тадқиқоти олимнинг сўнгги ишларидан бири бўлиб, умумлашма фактларга мўллиги, чуқур таҳлили билан диққатга сазовордир. Афсуски, олим бу ишини чоп қилишга улгуролмади. Бироқ «Шарқ примитиви» деган янги тушунча ва янги санъатшунослик атамаси Ўзбекистон санъатшунослигидан мустаҳкам жой олди.

Л. Ремпелнинг мамлакатимиз санъатшунослигига қўшган ҳиссаси ҳақида гап кетар экан, унинг педагогик фаолиятига тўхталмай илож йўқ. 1965—1973 йилларда Тошкент Театр ва рассомлик санъати (ҳозирги М. Уйғур номидаги Санъат) институтида ишлади. Ўша йиллари ундан таълим олган талабалар орасида камина ҳам бор эдим. Устозинг билимдонлиги, зукколиги ҳаммамизни ҳайратга соларди, ўз фани методологиясини чуқур билиши биз, бўлажак санъатшунослар учун унинг лекцияларини катта илмий мактабга айлантирди.

Л. Ремпелнинг шогирдлари орасида санъатшунослик фанлари доктори, Ўзбекистон Бадиий академиясининг вице-президенти А. Ҳакимов, санъатшунослик фанлари номзодлари Н. Зиганшина, Р. Эргашев, Т. Мкртичев каби иқтидорли олимлар бор.

Олим санъатшунослик институти аспирантлари ва ходимларининг кўплаб илмий ишларига раҳбарлик ҳам қилди. У Ўзбекистон Рассомлар уюшмаси танқид кенгашида ниҳоятда фаол иштирок этди. Ўзининг машҳур шахслар, олимлар билан кечган қизғин мулоқотларини «Замондошларим» деб номланган китобига муҳрлади. Ундаги кўплаб саҳифалар Ўрол Тансиқбоев, Александр Волков, Уста Мўмин, Рўзи Чориев каби машҳур шахсларга бағишланган бўлиб, китобхонларда катта қизиқиш уйғотади.

Л. Ремпелнинг 90 йиллиги муносабати билан Санъатшунослик институтида илмий-назарий конференция ўтказилди, шунингдек «Илмий ишлари библиографияси» чоп этилди. Олимнинг бой илмий мероси қанча-қанча санъатшунослар учун бундан буён ҳам мактаб вазифасини ўташи шубҳасиз.

Гулсара БОБОЖОНОВА, санъатшунослик номзоди

САҲНА ОРТИ ҲАЯЖОНЛАРИ

Юртимиз мустақилликка эришгач, ўз байрамларимизга эга бўлдик. Пойтахтда ўтказилаётган кўплаб катта байрам тантаналари улуғвор руҳи, халқимиз қалбига яқинлиги билан ҳам ажралиб туради. Айниқса, «Наврўз», «Мустақиллик» байрамларига бағишланган шодиёналар миллий қадриятларимиз, халқимизнинг ўзлиги намоён бўлаётгани билан ҳам барчага хуш кайфият улашаётир. Бундай катта тадбирларни тайёрлаш ва юртга манзур қилиш осон эмас. Қанча-қанча ижодкорлар, ташкилий гуруҳлар изланадилар, катта меҳнат сарфлайдилар. Ана шундай ташкилий ишларда бир неча йиллардан буён самарали меҳнат қилиб келаётган жамоалардан бири Халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар республика марказидир. Марказ ходимлари байрам тадбирларини мукаммал ўтказиш, ҳақиқий шодиёналарга айлантириш йўлида барча имкониятларини сафарбар этмоқдалар. Марказ ходимлари республикамизда фаолият кўрсатаётган ижодий жамоалар, халқ ҳаваскорлик ансамбллари, маданият масканларида фаолият кўрсатаётган жамоалар репертуарларини ўрганиб, ижрочиларнинг имкониятларидан келиб чиқиб, катта тантаналарга чирой бера оладиган дастурларни танлаб олмоқдалар.

Ана шундай ташкилий ишлар ҳақида Марказ раҳбари Деҳқонбой ҲУСАНОВ қуйидагиларни гапириб берди:

— Аввало, халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар республика маркази истиқлолга эришганимиздан сўнг ўз фаолиятини тубдан янгилади. Урф-одатларимиз, азалий қадриятларимизни тарғиб этиш мақсадида кўплаб кўрик-танловлар, фестиваллар ўтказилмоқда. Бу тадбирларда республикамизнинг турли бурчакларида фаолият олиб бораётган бадиий ҳаваскорлик жамоалари, қилавий ансамбллар, болалар ижодий гуруҳлари иштирок этадилар. Ҳакамлар ҳайъатлари ёрдамида улар орасидан энг сара ижрочиларни танлаб оламиз.

Шунингдек, марказ ходимлари вилоятларда хизмат сафарларида бўлиб барча имкониятларни ўрганадилар. Кўзга кўринган истеъдод соҳибларини танлаб олиб, уларни юзага чиқаришда бор имкониятларини ишга соладилар. Ходимларимиз доимо изланишда. Санъатга ошуфта халқимиз бағрида истеъдодлар истаганча топилади. Уларга йўл-йўриқ кўрсатиш, катта саҳналарга олиб чиқиш эса кишидан алоҳида меҳнат талаб этади. Истеъдодларнинг очилмаган қирраларини очиш, мусиқанинг сеҳрли олами, ўзбек рақсларининг жозибасини чуқурроқ англатишда республикамизнинг кўзга кўринган санъат арбоблари яқиндан ёрдам бермоқдалар.

Энди марказимиз ходимларининг яна бир хайрли тадбирига тўхталиш лозим деб ўйлайман. Гап бу ерда нашрга тайёрланаётган турли тўпламлар хусусида бораётир. Булар орасида урф-одатларимиз, маросимларимизга доир қўшиқлар мажмуаларини, алоҳида хонанда, созандалар ижодига бағишланган қўлланмаларни, турли тадбирлардан сўнг чоп этилган ахборотномаларни, халқ ҳаваскорлик ансамбллари ҳақидаги маълумотномаларни учратиш мумкин. Айниқса, турли мавзулардаги тадбирларнинг сценарийлари амалиётда муҳим аҳамият касб этмоқда. Хусусан, бошловчи жамоалар учун бундай қўлланмалар ниҳоятда зарур.

Узоққа бормайлик, шу йили чоп этилган Қаҳрамон Назировнинг «Ғижжак наволари» тўплами ҳаваскор жамоалар учун катта ёрдам бўлиши шубҳасиз. Шунингдек, бу йил Тошкент вилояти Ангрен шаҳридаги «Шанс» шоу-рақс гуруҳи иш тажрибаси ҳақида буклет, «Дўстлик тароналари» халқ ижодиёти фестивали ҳақида ахборотнома ва бошқа кўплаб қўлланмалар чоп этилди.

Ҳақиқатан ҳам кишиларга хушнудлик бахш этиш бахт. Мана шу катта ишни бажариш эса ўзига хос фидойилик талаб этади. Марказ ходимларининг ишига бевосита гувоҳ бўлганимиз учун ҳам уларнинг фаолият жараёнлари бизга беш қўлдек аён. Асли да майда иш бўлиб кўринган, ҳар бир тадбир иштирокчиларини кутиб олиш, уларни меҳмонхоналарга жойлаштириш, тайёргарлик кетаётган майдонларга вақтида олиб бориш, ҳаваскорларни устоз санъаткорлар билан учраштириб, уларнинг сабоқларини олишда ҳамнафас бўлаётган марказ ходимлари ишига таҳсин ўқиш мумкин. Иш жараёнида барча соҳаларга масъуллар борлиги бизни қувонтирди. Ҳар бир ходим бир соҳа бўйича жавоб беради. Туну кун ташкил этилган навбатчилик эса иштирокчиларни мамнун этмоқда. Айниқса, Ўткир Тоҳиров, Муҳаммаджон Қозоқбоев, Нодирахон Салоҳиддинова, Зебо Каримова, Маҳмуджон Тешабоев каби жонкуярларнинг сидқидилдан бажараётган хизматлари таҳсинга сазовор.

Салоҳиддин СИРОЖИДДИНОВ

ОНА ЮРТ СОҒИНЧИ

«Баҳорги кун», «Кузги туман», «Куз бошларида», «Қиш», «Қуёшли кун» асарларида табиат бор кўринишлари билан мафтункор, жозибали акс эттирилган. Киши ўзини беихтиёр Ҳоразм осмони остида сезади — сарғиштоб далаю даштлар, ўт-ўланлар, яшилликка беланган боғу-экинзорлар, лолақизғалдоқли томлару саҳролар, ажаб бир сокинликка, улуғворликка ғарқ қор-қировли қишлоқлар...

Ўз картиналари ҳақида сўз бораркан, камгап, камтарин, камсуқум Рустам Худойбергановнинг чеҳраси ёришиб кетади, қулфи дили очилади:

— Туғилиб ўсган юртинг умр бўйи кўз қароғингдан узоқлаб кетмаскан, — дейди мусаввир. — Юрт меҳри, соғинчи, армони айниқса, санъат кишисига сира тинчлик бермаскан. Мен Урганч туманидаги Юқори Дўрмон қишлоғида туғилиб ўсганман. Ҳали-ҳамон ҳар гал асар яратишга киришарканман, қишлоғимда кечган умримнинг навқирон фаслига қайтгандек бўламан. Ўша ҳолат, ўша назар, ўша ҳайрат ва ўша куч-ғайрат вужудимни эгаллаб олгандан кейингина илҳом билан ижод қила бошлайман. Бу картиналар оддий сўз билан ифодалаш қийин бўлган ана шундай илоҳий бир ҳодисотнинг маҳсулидир.

Кўргазманинг марказий қисмидан ўрин олган «Зуҳра опа портрети» диққатимни тортганини кўрган мусаввир шундай ҳикоя қилади:

— Биласизми, болалигим урушдан кейинги йилларда кечганиданми ўша даврни эслаганимда, биринчи навбатда хотирамда аёллар қиёфаси гавдаланади. Урушнинг ҳам, ундан кейинги оғир тикланиш йилларининг қийинчиликлари, заҳму заҳматларини ҳам аёлларимиз — оналаримиз тортишди. Узоқ, жуда узоқ йиллар ана шундай ўй-фикр менинг ақлу вужудимни эгаллаб келди. Ва ниҳоят ана шу картинани яратдим — кенг дала — тириклик манбаи ва тирикликнинг, ҳаётнинг ижодкори, бекаси — аёл, она...

Мусаввир тарихий обидалар, тарихий шахсларга алоҳида эътибор, эътиқод ва ҳурмат билан ёндошади. «Феруз», «Амир Темур» портретлари, «Ичон қалъа дарвозаси», «Афросиёбда баҳор», «Чор минор куз фаслида», «Пешин. Самарқанд», «Тун. Хива», «Жума мачит минораси», «Қуббалар», «Сомонийлар мақбараси» асарлари узоқ мозийдан ҳикоя қилади.

Умр ҳақида гап кетаркан, унинг мазмунига тўхталмай иложинг йўқ. Шу жиҳатдан олиб қараганда, Рустам Худойберганов мазмунли, сербарака умр соҳибидир. У ўз изини қоралаб етилиб келаётган икки фарзанднинг — икки бўлғуси рассомнинг отаси, ўнлаб шогирдларнинг устози — ўқитувчисидир... Касбинг — санъатинг эл-юртинг меҳр-ардоғини қозонса, бағринг ўзингга муносиб фарзанду шогирдларинг ила файзли, нурли бўлса — бундан ортиқ бахт-саодат борми!

Дилбар САИДОВА

ТОМОШАБИН — ОДИЛ ҲАКАМ

Яқинда республика Кинochилар уйида ўзбек кино ижодкорлари янги «Марғиёна» бадиий филмини томошабинлар ҳукмига ҳавола этдилар. Кинодраматург Дмитрий Булгаковнинг олис тарихдан — эрамизнинг III асри воқеаларидан ҳикоя қилувчи, афсоналарга асосланган асарини режиссёр Ҳабибулла Файзиев экранлаштирди. «Марғиёна» филми олис ўтмиш воқелиги, адолат ва разолат, поймол этилган тақдирлар, мансабпарастлик йўлидаги кураш, афсонавий малика Марғиёнанинг фожеаси ҳақида ҳикоя қилади. Лекин очиғи, филм намойиши бошланиб, унинг дастлабки қисмлари тугар-тугамас залда томошабин сийраклаша бошлади. Филм тугагач, фойеда бош ролларидан бирининг ижрочисини учратдим. У саломлаша туриб, «Филмни охиригача тоқат билан кўрганингиз учун ташаккур», — деди.

Премерадан қайтар эканман, филм ҳақидаги таассуротлар ва ярим ҳазил, ярим чин маънодаги бояги ташаккур фикримни чулғаб олди. Мен-ку, филмни сабр-тоқат билан кўрдим, қолганларчи?

Одатда, томошабин бундай кечаларга турмуш ташвишларию рўзғор юмушларидан кечиб, бироз бўлсада, маданий ҳордиқ чиқариб, маънавий озиқ олиш учун келади. Лекин бу сафар кўтаринки кайфиятда йиғилган томошабинлар филмни охиригача кўрмай, зални тарк эта бошладилар. Хўш, уларни асарнинг қайси жиҳатлари қониқтирмади?

Маълумки, асар ҳақидаги энг одил ҳукмни томошабин чиқаради. Шунинг учун яратилажак асар бадиий савияси билан халқ талабига жавоб бериши даркор. Оддий томошабин юрагига етиб бормаган филмнинг эса умри қисқа бўлади. Муаллиф тарихимизни, тилимизни, адабиётни, кўҳна анъаналаримиз, маънавий қадриятларимизни билиши, идрок эта олиши керак. Шундагина яратилаётган адабий асос бақувват, пойдевори мустаҳкам бўлади. Воқеалар ривожи бир-бирини тўлдириб борса, яхлит композиция вужудга келади ва томошабин диққат эътиборини тортади.

Аввало, филм воқеаларида узвийлик йўқлиги туфайли томошабин фикрини жамлашга қийналади. Қолаверса, актёрлар ансамблини ҳам мукаммал, деб бўлмайди.

Филмда иштирок этган баъзи актёрларнинг ижро маҳорати суст, қаҳрамонига меҳр-муҳаббати йўқлиги учун тўлақонли образ яратилмаган. Нозим Тўлахўжаев Хон ролини ижро этган. Назаримда, у бу ролни ниҳоятга бўрттириб ўйнаган, меъёридан ошириб юборганга ўхшайди.

Марғиёна ролини ижро этиш масъулияти Саида Мансурхўжаевага юклатилган. Ўзбек киносида янги чеҳралар пайдо бўлиши қувонарли ҳол. Ижро чеҳрага мутаносиб бўлса, нур устига нур бўлур эди. Саидани дастлаб кўрган томошабин ундан кўп нарса кутиши тайин. Кўрки, табассуми, нигоҳи эътиборни тортади. Лекин афсуски, Саида Мансурхўжаева Марғиёнанинг қувончини ҳам, изтиробини ҳам бир хил тарзда, ҳеч бир муносабатсиз, ҳис-ҳаяжонсиз акс эттирган. Мозийнинг зиддиятли ва суронли воқеалари ичра бахтга ташна қаҳрамонининг матонатини, қувончу қайғуларини ҳис қила олмаган. Ўз ролининг моҳиятини тушуна билмаган чоғи. Бунда балки ёш актрисага режиссёрнинг ёрдами етишмагандир. Ҳар ҳолда, Файзиев профессионализм ва ижро услублари бир-биридан фарқ қилувчи актёрлар билан ишлаши, уларга психологик, драматик, лирик ҳолатларни ифода этиш йўлларини тушунтира билиши керак эди.

Шу ўринда филмда қатнашган актёрлар Фотиҳ Жалолов ва Хайрулла Саъдиев ижросига тўхталиш жоиз. Уларнинг ижролари бирмунча мукаммаллиги билан эътиборни тортади. Хайрулла Саъдиев яратган Масхарабоз образида дард яширинган. Ёки Фотиҳ Жалолов талқин этган мусаввирда вазминлик, кучли эҳтирос ва теран фикр мужассам.

Филмнинг яратилиш жараёнида тасвирчининг меҳнатини алоҳида эслаш ўринли. Чунки муаллиф билан режиссёр ўйлаган фикрни экранда ифодалаш кўп жиҳатдан оператор маҳоратига боғлиқ. Актёр билан томошабин орасидаги масофани яқинлаштириш тасвирчи зиммасига юклатилади. Актёр айрим саҳналарни ёлғизгина кўз қараши, имо-ишораси билан етказиб бериши керак. Шунда тасвирчи актёрнинг ҳолатини аниқроқ кўриш учун йирик ва ўрта планлардан фойдаланади. «Марғиёна» филмининг оператори Ҳамидулла Ҳасанов ўзига юклатилган вазифани аъло даражада бажарган. Ранг ва тасвир уйғунлигига алоҳида эътибор берган. Қўллаган тасвирий воситалари филм мавзуига мос келади. Айрим саҳналарда махсус эффектлардан ўринли фойдалана олган. Лекин қарс икки қўлдан чиқади, деганларидек, биргина тасвирчининг саъй ҳаракатлари билан тўла муваффақиятга эришиб бўлмайди.

Асарга таниқли бастакор Энмарк Солиҳов мусиқа ёзган. Шубҳасиз, мусиқа филмнинг таъсир кучини оширадиган воситалардан биридир. Бу асар бастакорнинг кино билан биринчи ҳамкорлиги эмас. У кўпгина телевизион филмларга куй ёзган. Лекин унинг бу галги ижодий иши ҳақида илиқ гап айтиш қийин. Чунки кадр ортидан янграётган тантанавор руҳдаги куй филм мавзуига мос келмайди. Шунинг учун бўлса керак, айрим эпизодларда ҳатто мусиқанинг ортиқчалиги яққол сезилади.

Маълумки, «Ўзбеккино» Давлат Акционерлик компаниясини тузиш тўғрисидаги Ўзбекистон республикаси Президентининг фармонида халқимизнинг маънавий камолотида, кўп асрлик маданий-маънавий қадриятлар ва миллий анъаналарни қайта тиклаш ва миллий маданиятимизнинг буюк меросига ҳурмат-эҳтиром туйғусини тарбиялашда кинонинг ролини оширишга эътибор қаратилган. «Марғиёна» филми эса «Ўзбеккино» ташкил этилгандан кейин яратилган иккинчи филм. Балки, мазкур филм маълум маънода шу ғояларга асосланган уринишдир. Агар буни уриниш, ҳаракат, интилиш десак, демак, киноижодкорларимизга бу филмдаги камчиликлар сабоқ бўлиши лозим. Бундан кейин бадиий жиҳатдан пухта, томошабин талаби даражасидаги юқори савияли асарлар яратилади, деб умид қилсак бўлар...

Феруза ФАЙЗИЕВА

Шахсий мулоҳазалар

Тошкент маданият техникуми жамоаси маданий-маърифий ишлар аълочиси, техникум раҳбари, олий тоифали ўқитувчи

Абдулҳаким АҲМЕТОВнинг

бевақт вафот этгани муносабати билан марҳумнинг оила аъзоларига чуқур таъзия изҳор қилади.

Ёхуд «билмасдан» ёзилган ҳажвия
ХОТИМАНИНГ МУҚАДДИМАСИ

Гапнинг сирасини айтганда, бу асарни ёруғ дунёга келтирдиму ўзим худди пишган тарвуздек қоқ иккига бўлиндим-қолдим. Ҳаммаси шундан сўнг бошланди.

— Хўш, нима ёздинг? — сўраб қолди биринчи палла менсимайгина.

— Асар, — жавоб берди иккинчиси.

— Қанақа асар?

— Ҳажвия.

— Ҳажвия?

— Худди шундай.

— Нима,Саид Аҳмад бўлмоқчимилар?

— Йўғ-е, нималар деяпсиз. Ахир устоз...

— Унда Анвар Обиджон билан беллашмоқчимисан?

— Э, қўйсангиз-чи, менга йўл бўлсин.

— Йўқса нега ҳажвия ёзасан, овсар?— ўшқирди биринчи палла.

— Шу... ҳалиги...

— Чайналма!

— Ҳалиги...: билмасдан ёзиб қўйибман.

— Ўв, менга қара, кимни лақиллатмоқчисан, бола?

— Худо сақласин, айтяпман-ку, билмасдан...

— Тағин гапиради-я. Ўчир! «Билмасдан» эмиш. Кўрсатиб қўяман сенга билмасдан ёзишни! Билмасдан ҳикоя, қисса, бор ана роман-поман ёзиш мумкин. Ҳажвияни билмасдан ёзиб бўлмайди. Бундан кейин билиб ёз. Гапларимни уқдингми?

— Уқдим, уқдим.

— Уққан бўлсанг сигаретдан ол.

Лабимга «Хон»ни қистирганча ҳажвиянинг у ерибу ерига қалам теккизган бўлдим. Аммо... Шунча гапдан кейин яна ҳажвиями? Яхшиси осонроқ ишларга қўл ураман. Яъни масалан, трилогиями, эпопеями деганларидек. Ана шунақа гаплар, ҳурматли дўстларим, муҳтарам ўртоқларим, хонимлар ва жаноблар, хуллас, газета ўқишдан бошқа юмуши йўқ қип-қизил бекорчилар. Олға!

— Мени аҳмоқ деб ўйлаяпсиз, чоғи?

— Ким? Менми?

— Ҳа, сиз.

— Авф этасиз, мен сиз ҳақингизда ўйлаганим ҳам йўқ.

— Ўйлаяпсиз. Шундай ўйлаяпсизки ҳатто пешонангиз тиришиб кетяпти.

— Кечирасиз, жаноб...

— «Жаноб» деманг. Ҳали бор.

— ... ўртоқ...

— «Ўртоқ» ҳам деманг. Ўтиб кетганмиз ўртоқчиликдан.

— Маъзур тутасиз, мендан нима истайсиз ўзи?

— Саволларни ҳозирча мен беряпман. Хўш, нега сиз мени гўл, аллақаёқдаги ландовур деб ўйладингиз?

— Тушунолмаяпман, мен сизни биринчи марта кўриб турган бўлсам. Устига устак...

— Йўқ, азизим, сиз гапни чалғитманг. Очиқ тан олаверинг, ахир мени қип-қизил аҳмоққа чиқариб қўйдингиз-ку, тўғрими?

— Ким? Менми?

— Ҳа, сиз.

— Қачон?

— Пешонангизни тириштирганингизда.

— Ҳа-а, пешонам... Дарвоқе, пешонамни тириштирдим. Чунки...

— Нима, чунки?

— Тўғрисини айтсам... пешонам ўзи туғма тиришадиган пешона.

— Ана, холос! Назаримда сиз мени умуман пайтавақулоққа чиқариб қўяяпсиз, оғайни. Пешона, мен сизга айтсам, туғма тиришадиган бўлмайди. Бу чўпчагингизни йиғиштиринг.

— Меники шунақа. Ҳайронман, нега менга ёпишиб олдингиз? Пешона меники бўлгандан кейин уни тириштириш ёки тириштирмаслик шахсий ишим эмасми?

— Йўқ, азизим. Пешона — уйда ўзингизники. Марҳамат, у ерда хоҳласангиз 24 соат тириштириб юришингиз мумкин. Аммо жамоат жойида-мутлақо мумкин эмас. Шундай экан, одамларнинг олдида пешонангизни худа-беҳудага тириштираверишга ҳаққингиз йўқ.

— Ҳ-мм...

— Ана, кўрдингизми. Ўзингиз ҳам хатоингизни тан олаяпсиз. Энди очиғини айтсангиз ҳам бўлади: мен ҳақимда ўйладингиза?

— Ўйладим.

— Мени аҳмоқ деб ўйладингиз-а?

— Ўйладим.

— Омадингиз бор экан, дўстим. Аллақаёқдаги кишилар ҳақида эмас, айнан мен ҳақимда шундай ўйлаганингиз — сизнинг бахтингиз. Чунки мен ўта сезгир ва мантиқий фикрлаш қобилиятига эга инсонман. Қолаверса, бошқаларнинг ҳам инсоний туйғуларини жуда ҳурмат қиламан.

— Биласизми, акажон, раҳмат сизга! Кўзимни очдингиз.

— Э, қўйсангиз-чи, одамни уялтирманг. Ундан кейин «ака» деманг, кераги йўқ.

— Унда.., унда мен сизни устоз дейман. Ҳа, ҳа. Устозимсиз! Устоз, келинг, пешонангиздан битта ўпай.

— Ҳа, майли, майли. Раз кўнгил кетган экан, ўпа қолинг, Ий-ий, пешонангизни тириштирмангда, той бола!

Муҳаммадраҳим УММАТОВ

МОШДАЙ МУТОЙИБАЛАР

ҚИЗИҚУВЧАНЛИК

Ўтган-қайтганнинг ғийбатини қилиб ўтирадиган тўрт аёлнинг ёнига бешинчиси ҳовлиқиб келиб сўради:

— Вой қўшнижонлар, янгиликни эшитдингларми?

— Вой бехабар қолибмиз-а, — жўр бўлиб жавоб беришди улар. — Қанақа янгилик экан?

— Эй, қуриб кетсин, мен ҳам эшитганим йўқ, — деб бўшашди аёл.

ФАҲМ

Енгил машиналарни тузатадиган устанинг ўғли мактабдан келиб мақтанди:

— Менга математика ўқитувчимиз «беш» қўйди.

— Ҳм, шунақа де. Демак машинаси яна бузилибди-да.

ҲАМДАРДЛИК

Имтиҳонда домла талабадан сўради:

— Дунёда нима чексиз?

— Инсон тафаккури, — жавоб берди талаба ва қўшиб қўйди, — яна аёлнинг симу-зарга талаби.

— Ҳм. Дунёда энг узун нарса нима?

— Энг узун, менимча нур. Яна, аёлнинг тили.

— Файласуф бўлиб кетинг-е ука, қисматимиз ўхшаш экан.

ЗАЛДА ХОТИНИМ ЎТИРИБДИ

Актёр машқ жараёнида:

— О, бу нозик билаклар! Жонгинам...

Машқдан сўнг:

— Менинг мадоннам, ижозат этсангиз кузатиб қўйсам....

Саҳнада:

— Қўлимни қўйиб юборинг, ўтинаман, залда хотиним ўтирибди!..

ПОРАХЎР

Тилларинг ўйнайди-я,
Қўлларинг қўймас сенинг.
Виждонинг суймайди-я,
Шайтонинг тўймас сенинг.
Кўзларинг тўймайди-я,
Юзларинг куймас сенинг.
Чўпчагинг пул майли-я,
Чўнтагинг тўлмас сенинг.
Минг аттанг, ўлмайди-я,
Касбгинанг хуллас, сенинг.

ТАВСИФНОМА ОЛИШДА

Мўминдан сўрдилар:
— Бу қандай одам?
— Мўмин бу одам.
Худбиндан сўрдилар:
— Бу қандай одам?
— Худбин жуда ҳам.

ҚАЙНОНА ҲАҚИДА КИМ НИМА ДЕЙДИ?

АДВОКАТ: *— Мен ҳаммани ҳимоя қиламан, мени қайнонамдан ким ҳимоя қилади?*

* * *

ПРОКУРОР: *— Қайнонам — касбдошим.*

* * *

ДАН ходими: *— Ҳайдовчи йўл қоидаларига, мен қайнонам қоидаларига риоя қилишим керак.*

* * *

ВРАЧ: *— Касалликларнинг яхшиси ҳам бор. Масалан, қайнонангизнинг тиши ёки томоғи оғриши қандай яхши?*

ИККИЛИКЛАР

Бир оғиз ёмон сўз —
гулни сўлдирар,
Бир оғиз ширин сўз —
сафни тўлдирар.

* * *

Тиллар бор — найза
санчар,
Тиллар бор — бағринг
очар.

* * *

Баъзилар қўлин муштлар,
Баъзилар дилинг хушлар.

* * *

Заҳар томса сўзингдан,
Ҳамма қочар изингдан.

* * *

Билиб босилса қадам,
Фойдаси сенга ҳар дам.

* * *

Отарчидан бўлса ошнанг,
Тушиб қолар бир пой
пошнанг.

* * *

Орик молда эт бўлмас,
Отарчида бет бўлмас.

* * *

Ҳунармандниниг йўли очиқ,
Ҳунарсизнинг заҳри сочиқ.

* * *

Кимдир ишни пиширар,
Кимдир қовун туширар.

Саидмурод **САИДАҲМАД**

МУШТДАЙ ЧЕРТКИЛАР

СОТУВЧИ

Тийини қолса сўраб олар,
Ўзи сўмлаб уриб қолар.

ДЕҲҚОН

Кетмонлиси от минади,
Чўт қоққани — машинали.

ҚЎРҚОҚ

Жасурман деб жар солар,
Эшитади ёлғиз жар.

ДАН ХОДИМИ

Ҳуштак чалса баногоҳ —
Пул чиқар, бўлгил огоҳ!

Тоҳир **ДОЛИЕВ**

СЎНГГИ ИККИ ЎЙИН...

Мана, ниҳоят ҳаммаси жой-жойига тушди. Бразилиялик мураббийнинг қадами ёқдими ё собиқ устозлари Саркисян жанобларининг «бизда уч футболчидан бошқа ҳеч ким йўқ», деган курақда ҳам турмайдиган гапи суяк-суякларидан ўтдими ё бўлмаса бошқа бир ҳолатми, ҳар қалай йигитларимизнинг сўнгги икки ўйини ғуруримизни эговлаб келаётган армонли оғриқларимизга малҳам бўлди. Бизнингча, иккинчи тахминда жон бор. Мураббийки, томдан пешмапеш тараша ташлаб турганда, футболчида илҳом гуҗонда?

Сўнгги икки ўйин бизда Францияга — жаҳон биринчилигининг якунловчи босқичига боришдек, нақд бурнимизнинг тагида турган имкониятни қўлдан бой беришимизнинг бош сабаби кўпроқ футбол ташкилотчилари — мураббийларда эканлигини, бизда футбол ҳам, бу оммавий ўйиннинг бугунги талабларига жавоб бера оладиган футболчилар ҳам борлигини кўрсатди. Олтовлон ола бўлса — оғзидагини олдирар, деганларидек, мураббийлар, мутахассислар, мутасаддилар ўзаро қовуша олмадилар, йигитларни ҳал қилувчи жангларга шайлай билмадилар. «Бугунги ўйинни сен ҳал қиласан, умидимиз сендан», деб ҳар биттаси билан сўзлаша-диллаша билмадилар. Умумий гаплардан эса натижа чиқмади.

Сўнги икки ўйин бизга жаҳон футболи меъёрларида фикрлай оладиган, ҳар бир ўйинчида энг аввало футболчини эмас—инсонни, унинг нозик қалбини кўра оладиган, шу қалб эҳтиёжларини ҳис қила биладиган мураббийлар жуда-жуда кераклигини кўрсатди. Масковга қараб оғиз очиб ўтирадиган замонлар ўтди. Бу ишни ҳам ўзимиз қилишимиз, бу тўғрида ўзимиз қайғуришимиз керак экан. Кўпларимиз футболдан узоқ одамлар эмасмиз. Бугунги футбол — наинки маҳорат беллашуви, унда тактика ечимлари, комбинацион топилмалар, кутилмаган фириблар, рақибни доғда қолдириш, чалғитиш, кутилган жойдан эмас—кутилмаган жойдан зарба бериш каби кўплаб илмлар ҳам мавжуд. Бугунги футбол руҳият илми: руҳий таъсир ва руҳий ҳужум билан ҳам боғлиқ. Ўйинчиларнинг майдонга шердек кириб келиши, ўзини тута билиши, кийган кийими, ўзлари ёки рақиб дарвозани ишғол қилгандаги хатти-ҳаракатлари (жаҳон биринчилигида Камерун ҳужумчисининг «Ломбада» рақсини эсланг) катта аҳамиятга эга. Буни мураббийлар яхши билишлари керак.

Сўнгги икки ўйин ўзбек футболи — худди жамиятимизнинг ўзидек, мураккаб ўтиш даврини бошидан кечираётгани, мамлакат билан бирга жаҳонга юз тутаётгани, унда ҳам худди жамиятимизда бўлганидек, узилишлар, етишмовчиликлар мавжудлигини, аммо мамлакатимизда бу спорт турининг равнақи учун мустаҳкам пойдеворлар қўйилаётганлигини кўрсатди. Сўнгги икки ой ичида жаҳон ўзбекистонлик халқаро гроссмейстер Рустам Қосимжонов билан, жаҳон чемпиони Руслан Чагаевлар билан танишди. Спортнинг бошқа турларида ҳам шу даражага яқин бир неча муваффақиятлар қўлга киритилди. Бу — Ўзбекистон — пахта, ғалла, нефт, тинчлик-тотувлик мамлакати бўлиш билан бирга — спортчи мамлакатга ҳам айланиб бораётгани далолати эмасми?!

Яна футболга қайтайлик. Юқоридагилардан англашиладики, футболимиз муаммолари фақат ўйин майдонларидагина ҳал бўлмайди. Масалага анча кенг қарамоқ даркор. Назаримда, бизга ўзбек футболининг янги мадҳияси керак! Эҳтимол уни ҳар бир ўйин бошланиши олдидан оммавий равишда куйланадиган ишқибозлар мадҳияси деб ҳам аташ мумкиндир. Мен уни тахминан шундай тасаввур этаман: зарбу оҳанглари чинакам Шарқона бўлсин, томирларда Ватан меҳри, ғурури, шаън-шавкати ҳиссини уйғотсин, мавжлантирсин. Йигитларимизни ғалабага, фақат ғалабага отлантирсин, рақибни енгиш мумкинлигига ишонтирсин. Майдондаги ҳар бир ғалаба — мустақилликни мустаҳкамлаш йўлидаги ғалаба ҳам эканлиги унинг сўзлари, зарбларидан шундоққина уфуриб турсин.

Келинглар, футбол мутасаддилари, қўшиқ ёзувчи шоирлар, бастакорлар, биз — адабиёт газетаси — ҳаммамиз биргалашиб бир ўйлаб кўрайлик. Футболчиларнинг ўзидан, ишқибозлардан фикр сўрайлик. Уларнида эшитайлик. Ишимиз ўнгидан келиб, таклифимиз рўёбга чиқса, бир чўқим ош — биздан!

Аҳмад ОFА

«ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ»ГА ОБУНА ДАВОМ ЭТМОҚДА

Азиз муштарийлар!

Мамлакатимизда нашр этилаётган барча матбуот нашрларига, шу жумладан, Сизнинг севимли ҳафталик газетангиз — «Ўзбекистон адабиёти ва санъати»га ҳам 1998 йил учун обуна бошланди.

Газета янги 1998 йилда ҳам кўп йиллардан буён шаклланган ўз анъаналарини давом эттиради. Муштарийларимиз эътиборини қозонган «Ўзбеклар ва дунё», «Жараён», «Ўзбек романи: кеча ва бугун», «Шеърият ва замон», «Тарих ва тақдир», «Тадқиқот, ахборот», «Руҳият иқлимлари» рукнлари остида ранг-баранг мақолалар, суҳбатлар, тадқиқотлар билан танишасиз. Янги давр адабиётининг энг сара намуналаридан парчалар, кино, мусиқа, тасвирий ва амалий санъатга оид мақолалар газета саҳифаларида мунтазам бериб борилади.

Азиз муштарийлар! Кўп йиллик ижодий ҳамкорлигимизни янги йилда ҳам давом эттириш учун газетага обунани ўз вақтида расмийлаштиришни унутманг. Эътиборингизга яна шуни маълум қиламизки, келгуси йил обунаси учун газета индекслари ўзгарди.

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати»нинг янги индекслари:
— якка тартибдаги обуначилар учун 222
— ташкилотлар учун 223

«Обуна — 98»

«ШАРҚ ЮЛДУЗИ»

Азиз муштарийлар!

Узоқ йиллар давомида ўзбек адабиётининг ютуғи саналган энг сара асарлар — романлар, қиссалар, ҳикоялар, достонлар, шеърлар, адабиётшуносликка доир янги тадқиқотлар, шунингдек, мерос ва қадрият намуналарини ўз саҳифаларида ёритиб келаётган «Шарқ юлдузи» журналига обуна давом этмоқда. Янги йилдан журнал шакли ва мазмунида янги бир ўзгаришлар бўлиши кутилмоқда. Олдин турли сабабларга кўра эълон қилинмаган ва шубҳасиз, бадиий қимматини йўқотмаган адабий асарлар билан бирга, бугун яратилаётган, қизиқарли услубда ёзилган бир қанча асарлар, мақолалар ҳозир нашрга тайёрланяпти. Ўзбек адабиётининг йирик намояндаларидан бири Шуҳратнинг «Машраб» романи, Неъмат Арслоннинг «Мавҳумот», Асад Дилмуроднинг «Фано даштидаги қуш», Назар Эшонқулнинг «Лаҳад» романлари, Ҳожиакбар Ислом Шайхнинг «Жодугарнинг эри», Сафар Барноевнинг «Кичкина Хўжа Насриддин», Шойим Бўтаевнинг «Шўродан қолган одамлар» қиссалари, Шукур Холмирзаевнинг янги ҳикоялари, Гулчеҳра Нур, Икром Отамурод, Эшқобил Шукур, Фахриёрнинг янги достонлари, биргина асар яратиб қолдирган, номи ўқувчига ҳали номаълум адиб Мажид Зокировнинг «Муздан чиққан чақмоқлар» ҳужжатли қиссаси шулар жумласидандир. Журналхонлар катта қизиқиш билан танишиб бораётган «Саодат асри қиссалари» рукни остидаги Аҳмад Лутфийнинг кейинги китоблари ҳам янги йилда босилиши мўлжалланган. Бугунги ҳаёт муаммолари, жаҳон маданияти, фани, тафаккури масалаларига бағишланган қизиқарли, баъзан жумбоқли мақолалар, қизғин баҳслар ҳам журналдан кенг ўрин олиши кўзда тутилмоқда.

Журналнинг бир сони баҳоси — 70 сўм.
Истаган ойдан обуна бўлиш мумкин.
Журнал индекси — 911.

«ОСИЁ-АРТ» ХАЛҚАРО КЎРГАЗМАСИ

Ўзбекистон Бадиий академиясининг Марказий кўргазмалар залида анъанавий «Осиё-Арт» III халқаро Биеннале кўргазмаси иш бошлайди. Ушбу кўргазма ташкилий қўмитаси раиси, санъатшунос Нигора АҲМЕДОВА шу муносабат билан қуйидагиларни сўзлаб берди:

— Бу кўргазма дастлаб 1991 йили, иккинчиси эса 1995 йили ўтказилган эди. Биеннале — бу турли давлатлардаги рассомлик галереяларининг ўзаро мусобақалашуви, десак хато бўлмайди. Бир ҳафта давом этадиган бу анжуманда Марказий Осиё давлатларидан 16та бадиий галерея қатнашади. Шунингдек, бу йил Ригадан ва Украинадан ҳам меҳмонлар келиши кутилмоқда.

Кўргазмадан асосий мақсад Ўзбекистон тасвирий санъати намояндалари билан Марказий Осиё санъаткорлари ўртасидаги ижодий алоқаларни мустаҳкамлаш, янги ижодий йўлларда ишлаётган умидли ёшларга имкониятлар яратишдир. Тақдим этилган асарларни халқаро ҳакамлар ҳайъати баҳолайди. Энг яхши иш Гран-при бош совринни билан мукофотланади.

Шунингдек, миллий анъаналарни сақлаб қолган, замонавий санъатда янги йўл излаётган рассомларга ёрдам берган галереялар ва ўзига хос йўлда ижод қилаётган рассомлар ҳайъат томонидан тақдирланади.

Тасвирий санъат ихлосмандлари бир ҳафта давомида турли йўналиш ва оқимларга мансуб рассомлар ижоди билан танишиш имкониятига эга бўладилар.

Тўлқин АҲМЕДОВ
ёзиб олди

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ
* * *
НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32
Қабулхона телефони— 133-52-91
* * *
«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Навбатчи муҳаррир — Камол ОЛЛОЁРОВ

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН

Рўйхатдан ўтиш тартиби № 24. Буюртма Г. — 0790. Ҳажми — 3 босма табоқ. Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди. Индекс 64593. 1 2 3 4 5 6